

PŘEDKOLUMBOVSKÁ AMERIKA

Oldřich Kašpar – Jaroslav Malina

OBSAH

Historie a kulturní tradice	
Mezoamerické civilizace	
Andské civilizace	
1022	
Sexualita, erotika a láska v reálném životě	
Mezoamerické společnosti	
Incko-kečuánská společnost	
1046	
Sexualita, erotika a láska ve výtvarném umění předkolumbovské Ameriky	
1052	
Sexualita, erotika a láska v krásné literatuře	
Mezoamerická literatura	
Mayská literatura	
Aztécká literatura	
Incko-kečuánská literatura	
1054	
Literatura	
1069	

Historie a kulturní tradice

V klimaticky příznivých oblastech mexické náhorní plošiny, na poloostrově Yucatánu, v přilehlých oblastech a ve středních Andách se rozvíjely nejvyspělejší americké kultury. Měly celou řadu společných znaků: intenzivní zemědělství, husté zalidnění, zakládání měst, stavby monumentálních chrámů, organizované vojsko a silně diferencovanou společnost. Andské a středoamerické kultury byly nepochybně vzájemně spjaty (mimo jiné to dokládá všem společné pěstování kukuřice, bobů a dýní), kulturní výměna tu však probíhala v raných, formativních fázích vývoje.

Přisoudíme-li (podle úvah některých archeologů a historiků) Aztékům – „Germánům Ameriky“ – třetí místo, budou se o nejvyšší příčky na pomyslném žebříčku vyspělých indiánských civilizací této „Ameriky civilizačního jádra“ ucházet Mayové – „Řekové Nového světa“ – a Kečuové – „Římané Ameriky“. Je obtížné a nejspíše i nesmyslné rozhodovat, kterým z nich přiznat vítězství; amerikanisté kladou na čelné místo to či ono etnikum, obvykle podle specializace badatele. Jihoameričtí Kečuové v Peru a přilehlých oblastech patrně dosáhli ve své původně mnohonárodnostní říši vrcholu jednotné státní správy a organizace veřejného života. Kečuové byli v tomto ohledu možná o poznání úspěšnější než Mayové. Mayové i Aztékové v Mezoamerice však zase dokonaleji usoustavnili náboženský rituál, jeden z nejzákladnějších projevů staré americké společnosti. A Mayové propracovali pečlivěji než kterýkoliv jiný národ, a to v celosvětovém měřítku, matematiku a vědu o kalendáři na základě astronomických znalostí, které stavějí jejich výkony, a tím

1 Anonym, „Tanečnice“, 1200–500 př. n. l., předklasické období, malovaná keramika, výška 10 cm, naleziště: Tlatilco, vysokohorská oblast Mexika, uloženo: Soukromá sbírka, Mexico, D. F., Mexiko.

Oděv mladé ženy tvoří pouze krátká sukně a jako u všech hliněných plastik z předklasického období je její účes vypracován se zvláštní pečlivostí.

i celou civilizaci velmi vysoko. Teprve novověká Evropa dokázala překonat své předchůdce z dob, kdy o celém západním světadíle neměli lidé Starého světa ani tušení. (O Americe mimo tyto oblasti vyspělých kultur a civilizací je pojednáno v kapitole Svět „přírodních“ národů.)

Mezoamerické civilizace

K nejvyspělejším mezoamerickým civilizacím patřili *Mayové*, kteří obývali poloostrov Yucatán, jihovýchodní Mexiko, Guatemalu, zčásti Salvador a Honduras. V tomto prostoru zakládali své městské státy a pěstovali kukuřici, která byla jejich základní obživou. Měli vlastní hieroglyfické písmo, jehož luštění doznalo od přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století závatných výsledků, umožňujících konstruovat dynastické dějiny mayských měst „zvnitřku“. Z poměrně bohaté mayské literatury zůstaly po ničivém působení španělských kněží v údobí bezprostředně po conquistě jen tři takzvané *kodexy*, uložené

nyní v Drážďanech, Paříži a Madridu. *Drážďanský kodex* je bezesporu nejhodnotnější, zahrnuje 39 listů s textem po obou stranách a obsahuje převážně astronomická data. Pařížský *Codex Peresianus* má rituální obsah; byl nalezen náhodně roku 1860 v Národní knihovně v koši mezi makulaturou s nápisem *Pérez*. Madridský *Codex Trocortesianus*, objevený ve Španělsku rovněž v roce 1860 na dvou různých místech, obsahuje 56 listů a většinou astrologickou náplň. Nověji se objevuje čtvrtý mayský kodex, zvaný *Grolier*.

Františkánský mnich a pozdější biskup Diego de Landa, jehož *Relación de las cosas de Yucatán*

2 Anonym, „*Pár tanečnic*“, 1200–500 př. n. l., předklasické období, keramika se zbytky načervenalé, žluté a bílé polychromie, výška 16,5 a 15,5 cm, naleziště: Tlatilco, vysokohorská oblast Mexika, uloženo: Soukromá sbírka, Mexico, D. F., Mexiko.

Mezi mnoha hrobovými nálezy v Tlatilku jsou obě tyto „*Krásné ženy*“ („*Pretty Ladies*“ – termín užívaný některými amerikanisty) jediné, jež byly záměrně vyrobeny do páru a uloženy společně v jediném hrobě. Jejich oděv charakterizují takzvané biskupské mitry a kalhotové sukně, na nichž jsou (okolo stehen) zřetelné dvě řady vyšitých poutek.

3 Anonym, „Sedící matka s dítětem“, 1000–200 př. n. l., předklasické období, keramika, výška 14 cm, naleziště: Tlapacoya, vysokohorská oblast Mexika, uloženo: Soukromá sbírka, Mexico, D. F., Mexiko.

Tato terakotová plastika byla nalezena ve známé lokalitě Tlapacoya, ležící naproti Tlatilku na druhém břehu jezera Texcoco. Slohově jsou tato a další tlapacoyské plastiky podobné tlatilskému stylu, nedosahují však jeho úrovně.

z poloviny 16. století je základním pramenem pro pozdní mayské dějiny, měl ještě možnost seznámit se s obsahem stovek mayských kodexů. V roce 1562 však podepsal rozkaz, aby byly všechny veřejně spáleny na hranici. Píše o tom: „*Nášli jsme velké množství knih ... (...) a neobsahovaly nic než pověry a ďábelské lži, a tak jsme je všechny spálili, čehož oni (Mayové) nad očekávání litovali a zřejmě tím velice trpěli.*“

Hlavní důkazy o mayské minulosti přinášejí zachované stavby, sochy, nástěnné malby a keramika. I tyto pozůstatky však byly objeveny až v moderní době. Po dobytí Mexika zaměstnáva-

la Španěly téměř výlučně fascinující aztécká kultura, možná také proto, že v aztéckých chrámech (na rozdíl od mayských svatyní) bylo možno získat zlato. Zatímco v aztécké oblasti existuje vlastně jen jedna monumentální stavba – zřícenina Xochicalca, na území Mayů jich bylo objeveno několik set.

Každé z mayských měst se vyznačovalo vlastní, specifickou architekturou. Dodnes nebylo jednoznačně objasněno, proč mayská města (například Tulum, Uxmal, Chichen Itzá, Copán, Tikal, Mayapán nebo Palenque) existovala vždy jen po několik století – a pak byla náhle opuštěna. V roce 1956 bylo objeveno doposud neznámé středisko Dzibilchaltun ve vzdálenosti šestnáct kilometrů od Méridy na poloostrově Yucatánu, jehož archeologický průzkum přinesl překvapení: Dzibilchaltun byl založen kolem roku 2000 př. n. l. a nepřetržitě obýván třicet sedm století, tedy ještě po španělské conquistě.

Otázkou přechodného obývání mayských měst se zabývali mnozí vědci, kteří se na ni pokoušeli odpovědět různými hypotézami: města byla opuštěna pro morové epidemie, pro nedostatky vody, válečné zpusťování nebo proto, že některá z nich byla založena a po určitou dobu udržována jen z náboženských důvodů ... Je nesporné, že dnešní impozantní zbytky mayské architektury nesloužily nikdy jako obydlí prostých lidí. Byly zasvěceny panteonu rozmanitých božstev pod péčí vládnoucí kněžské aristokracie.

V 11. století pronikli na mayské území *Toltékové* ze středního Mexika a dobyli je. Mayský kulturní vliv tím však nebyl nijak výrazně narušen. Vzájemné doplňování obou kultur vedlo k jakési *maysko-toltécké renesanci*. Umění a architektura opět kvetly, obohaceny o toltécké motivy. Hlavním dekorativním prvkem bylo zobrazení Cuculcána čili Quetzalcóatla v podobě Opeřeného hada.

Ve 12. století došlo z neznámých důvodů k občanské válce mezi mayskými městy Mayapán a Chichen Itzá. Z bojů vyšel vítězně Mayapán, a ovládl tak většinu poloostrova Yucatánu, avšak v roce 1441 byl sám napaden potomky toltéckých vetřelců. Obyvatelé města přitom buď zahynuli nebo uprchli, město bylo vypleněno a zničeno. Země se rozdrobila na množství znepřátelených útvarů. Přírodní katastrofy v roce 1467 pak způsobily obrovské ztráty a smrt desetitisíců lidí. Prv-

4 Anonym, „*Sedící muž (?) s dítětem*“, 800–200 př. n. l., olmécká kultura, předklasické období, jadeit, výška 55 cm, šířka 42 cm, naleziště: Las Limas, Veracruz, Mexiko, uloženo: Museo Regional de Jalapa, Veracruz, Mexiko.

Sousoší vzdáleně připomíná evropské křesťanské madony a je zajímavé, že takto bylo uctíváno ve vesnickém kostele poblíž místa, kde bylo nalezeno. Původní tvůrci, jak vyplývá z dosavadních znalostí jejich filozofie a mytologie, zobrazili kněze (kněžku?), který na svých rukou drží jaguárodla (zvláštní pololidskou a polozvířecí bytost, která vzešla ze spojení ženy a jaguára, posvátného zvířete olmécké mytologie) nebo boha deště.

ní kontakt se Španěly počátkem 16. století přinesl další smrtonosnou pohromu – epidemii neštovic. Yucatánský poloostrov si však Španělé podrobili až po těžkých bojích poměrně pozdě – v roce 1546.

Jednu z prvních civilizací, jež vyrůstá z rurálního světa předkolumbovské Ameriky a začíná budovat prvotní městská centra, představují vedle Mayů nepochybně *Olmékové*. Kultura, která se zrodila na převážně rovinatém území dnešních

5 Anonym, „*Pár sedící na lavičce*“, asi 200–800 n. l., styl Colima, kultura severozápadního pobřeží, keramika, výška 12 cm, naleziště: Colima, Mexiko, přesné místo není známo, uloženo: Sběrka dr. Kurta Stavenhagena, Mexico, D. F., Mexiko.

Zatímco muž (vpravo) má pouze pás přes rameno a penisovou pásku, žena je oděna v sukničce, která jí sahá od boků až k patám, oba mají stejné náušnice, ale řetěz se zřetelným pektorálem (který obvykle označoval mužského hodnostáře) má v tomto případě na sobě jen žena.

mexických států Veracruz a Tabasco (na ploše zhruba 18 000 čtverečních kilometrů), zahrnovala kolem 350 000 obyvatel; její název *olmécká* je odvozen od označení *Olmeca*, „Obyvatelé země kaučuku“. Hlavní epocha rozkvětu říše Olméků spadá do období 1200 až 500 let př. n. l., a to především ve střediscích La Venta, Tres Zapotes a San Lorenzo. Zánik této kultury („tvůrců obřích hlav“

z kamene) je nejasný. Jisté je pouze to, že na jejich troskách vzniká celá řada dalších civilizací, jejichž jádro se kolem roku 400 př. n. l. soustřeďuje (hlavně po zničení Cuicuilka vyvělou lávou ze sopky Xitle) do oblasti, které zhruba od roku 350 n. l. do roku 650 n. l. dominovalo nejvýznamnější kultovní středisko předkolumbovského Altiplana – *Teotihuacán*, „Místo zrození bohů“, jak je později

6 Anonym, „*Sedící milenci*“, asi 200 až 800 n. l., styl Colima, předklasické období severozápadního pobřeží, hnědočerveně malovaná keramika, výška 12 cm, naleziště: severozápadní pobřeží Colimy, Mexiko, přesné místo není známo, uloženo: Sbírnka dr. Kurta Stavenhagena, Mexico, D. F., Mexiko.

Muž má paži jemně ovinutou kolem ramen ženy. Oba jsou oděni podobně, pouze slavnostní pokrývkou hlavy; muž se od ženy liší dvojřadým vzácným řetězem kolem krku.

nazývali Aztékové. Městské centrum dosáhlo svého kulminačního bodu kolem roku 650, kdy mělo asi 200 000 obyvatel. Pak nastává období úpadku, trvající zhruba sto let. Teotihuacán byl dobyt a vypleněn; dodnes není přesně známo kým, a na mexické scéně se objevují již zmínění *Toltékové*. Kultura, jež tak výrazně zasáhla do mayských dějin, měla své krystalizační centrum v Tule-Tollanu

a přinesla mezoamerickým civilizacím (kromě jiného) především postavu boha-kulturního hrdiny Quetzalcóatla (patrně to byl jeden ze zbožněných toltéckých vládců).

Toltékové pěstovali kukuřici, boby, pepř a bavlnu. Vytvořili piktografické písmo, jímž zachycovali významné události. Toltéctví kněží se zabývali astrologií a kosmogonií. Užívali kalendář, známý

7 Anonym, „Žena sedící na klíně druhé ženy“, asi 200–1000 n. l., styl Jalisco ze severozápadního pobřeží, keramika se zbytky červené a černé polychromie, výška 49 cm, naleziště: oblast Barrancas, Jalisco, Mexiko, uloženo: Stendahlova sbírka, Los Angeles, USA.

Sousoší pravděpodobně zachycuje porodní bábu vyšetřující těhotnou ženu.

rovněž Mayům: ceremoniální o 13 měsících po dvaceti dnech, s cyklem 52 let a běžný o 18 měsících po 20 dnech s pěti volnými dny koncem roku. Je pozoruhodné, že architektura toltéckého hlavního města Tuly vykazuje stejné prvky jako mayská města Chichen Itzá a Mayapán. Současně s Tulou bylo patrně vybudováno Xochicalco se slavným chrámem Quetzalcóatla. Sloužilo jako náboženské a administrativní centrum všech kmenů usídlených v této oblasti. Na hlavní náměstí vedly silnice ze čtyř světových stran.

V době úpadku toltécké říše ve druhé polovině 12. století se do hustě zalidněného toltéckého Anahuaku přistěhoval ze severu malý, do té doby bezvýznamný kmen kočovníků. Nově příchozí si říkali Tenochkové nebo Mexikové, později však prosluli pod jménem *Aztékové*. Jejich původní počet v průběhu migrace nepřesahoval 5 000 osob. Přicházeli v údobí, kdy mnohé středoameric-

ké kultury již skončily nebo zanikaly a stávaly se pouhou legendou, zatímco kultury jiných etnik – Zapotéků, Mixtéků, Totonaků, Tarasků či Huastéků – prožívaly překotný rozvoj. Prvním sídlem Aztéků se stal Chapultepec čili „Hora lučních kobylek“, kde zůstali asi do poloviny 13. století. Pak se pod tlakem vnějších okolností (ohrožení sousedy) usadili na bahnitěm ostrůvku jezera Texcoco a založili *ostrovní osadu*, které dali jméno *Tenochtitlán*. V průběhu následujících staletí se Tenochtitlán stal nejen *hlavním městem* říše Aztéků, ale v širším slova smyslu spojení Tenochtitlán-Mexico označovalo celý aztécký *státní útvar*. Ten ovšem nikdy nebyl pevným státem, nýbrž konglomerátem různých oblastí se silně odstředivými tendencemi, jichž nakonec dokázal mistrně využít španělský conquistador Hernán Cortés (1485–1547).

Po svém příchodu do Mexického údolí se Aztékové stali vazaly vládce z Azcapotzalka. Jako jejich

8 Anonym, „Hlava dívky“, asi 600–1000 n. l., tajnánská kultura středního pobřeží Mexického zálivu, keramika, výška 17,5 cm, naleziště: střední Veracruz, snad lokalita Ignacio de la Lave, uloženo: Museo Regional de Jalapa, Veracruz, Mexiko.

Téměř tisíc let od sebe dělí kultovně zaměřené umění Olméků a realistickou tvorbu tajnánských Totonaků. Tato z hlíny modelovaná podoba mladého děvčete s jemným výrazem v obličejí ukazuje na typ, s nímž se lze v Mexiku setkat dodnes.

9 Anonym, „Bohyně země Coatlicue“, mezi lety 1450–1519, aztécká kultura, andezit, výška 252 cm, naleziště: Tenochtitlán, Mexico, D. F., Mexiko, uloženo: Museo Nacional de Antropología, Mexico, D. F., Mexiko.

Umělec působivě vyjádřil v „tvrdém kameni“ filozofii aztécké sveřeposti a válečnické náruživosti, kterou Aztékové považovali za prostředek k nastolení řádu a harmonie – byli přesvědčeni, že srdce a krev obětovaných zajatců zajistí harmonický běh světa a vesmíru. Socha Coatlicue je vytesána z velkého andezitového bloku a nese řadu atributů, které provázejí i jiná aztécká sochařská díla: hlavu v čelním pohledu tvoří dvě z profilu zobrazené hlavy chřestýšů s vyceněnými zuby; na krku jí visí náhrdelník z lidských srdcí a rukou; je oblečena v krátké sukničce z hadích těl. Dlaně rukou na náhrdelníku působí tak opravdově, až se zdá, že v každém okamžiku uchvátí svou oběť.

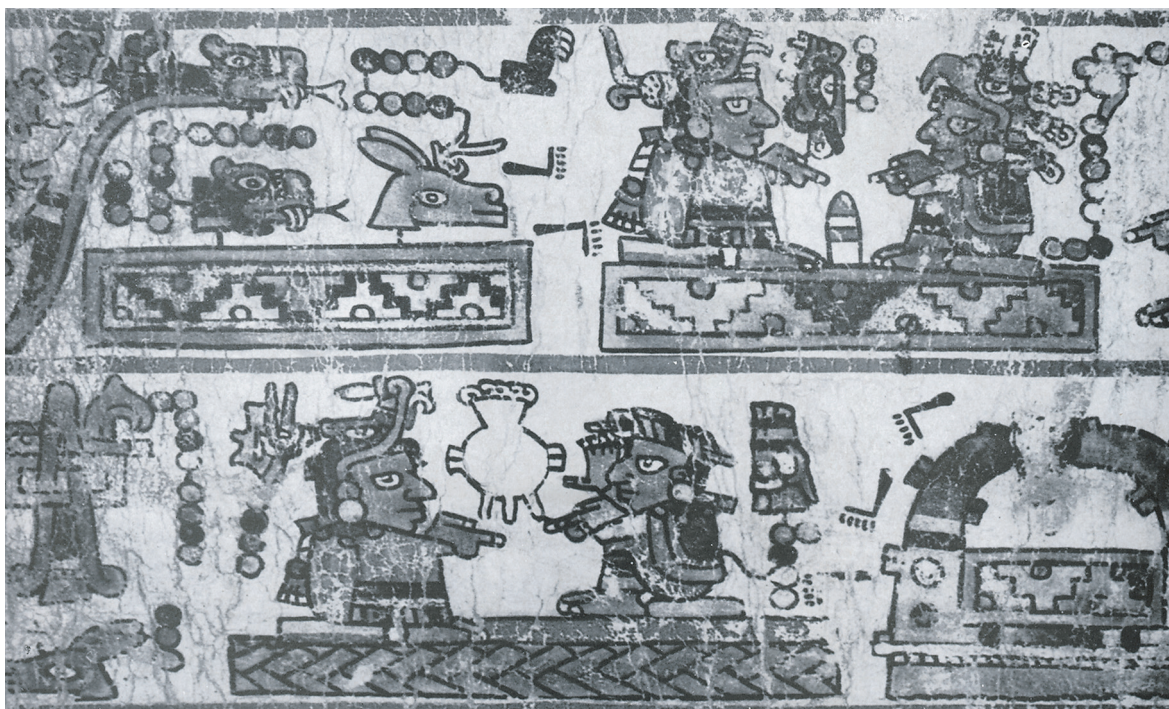

10 Anonym, „Rodící bohyně“, asi 1450–1521 n. l., aztécká kultura, apalit, výška 21 cm, naleziště: Mexiko, přesné místo není známo, uloženo: Sbírka Robert Woods Bliss, Dumbarton Oaks.

Socha expresivně zachycuje rodící bohyni Tlazoltéotl, božstvo země a zrození.

první vladař je v *análech* připomínán Acamapichtli (1376–1396), po něm nastoupili Hutzilihuitl, Chimalpopoca a Itzcóatl (až do roku 1440). Ze-

jména posledně jmenovaný byl výborným politikem a organizátorem. Aby vymanil Tenochtitlán z nadvlády Azcapotzalka, spojil se s *Nezahual-*

11 Anonym, „Svatební scéna“, cca 1500, mixtécká kultura, malba na jelení kůži, výřez z Codexu Bodley 2858, 29x26 cm, naleziště: Oaxaca, Mexiko, uloženo: Bodleian Library, University of Oxford, Oxford, Velká Británie.

Výjev zachycuje svatbu vladaře jménem „4. Aligátor“, syna jménem „8. Jelen“, jednoho z nejslavnějších panovníků mixtécké dynastie Tilantongo s princeznou zvanou „13. had, Opeřený had“.

cóytlem, vládcem Texcoca, zvítězil v boji s Azcapotzalkem a posléze založil trojalianci: Tenochtitlán, Texcoco a Tlacopan. Tento svaz tří měst pak byl po devadesát let základem politického dění v Mexickém údolí. Založením konfederace začíná tvrdá nadvláda Aztéků a jejich méně významných spojenců Texcoca a Tlacopan. Vojska trojspolku vedená Itzcóatlem postupně ovládla celé pobřeží jezera Texcoco. Města, která se vzpírala (například Xochimilco), byla zničena. Itzcóatlův nástupce Moctezuma I. Ilhuicamin („Nebeský lučištník“) převzal vládu nejen nad konfederací, ale i nad celým Mexickým údolím. Jediným soupeřem trojspolku, který v této době ještě vzdoroval, byl svaz jedenadvaceti měst v jižní části údolí v čele s Chalkem. I toto seskupení bylo rozbito a Moctezuma se soustředil na dobývání celého Mexika. Snažil se vnitrozemskému Tenochtitlánu otevřít cestu k moři. A tak vedl války proti Cholule a Tehuacánu, až se svými vojsky nakonec dosáhl pobřeží Mexického zálivu.

Aztékové vybudovali mohutnou říši na obrovské rozloze mezi dvěma oceány, od pustin severní-

ho Mexika až po dnešní Guatemalu. Jejím centrem se stal aztécký Tenochtitlán. Panovník Moctezuma II. se už věnoval pouze potlačování povstání podmaněných kmenů. Byl prvním knězem a vládcem říše v rozkvětu – a právě tehdy se v Novém světě objevili Španělé: španělská conquista smetla aztéckou říši a vedla k zhroutilí kultury i společenské organizace.

Základem prosperity aztécké civilizace bylo zemědělství: převažovalo pěstování kukuřice a z ostatních plodin hrály důležitou roli rajská jablčka, kakaové boby i tabák. Zemědělství bylo doplňováno lovem a rybolovem. Z domácích zvířat se choval pouze krocán a pes.

Z toho vyplývá, že hlavní masou aztéckého obyvatelstva byli rolníci – *macehualtin*. Rolník a jeho rodina žili na přidělené občinové půdě a jako její *nájemce* musel nejen platit daně, ale také vykonávat vojenskou službu a podílet se na kolektivních stavbách chrámů, silnic a na dalších rozsáhlých dílech. Na opačném, nejvyšším stupni aztéckého společenského žebříčku stáli páni – *tecuhтли*. V podstatě to byla aztécká *šlechta*, na kte-

rou se nevztahovala povinnost platit daně. Na rozdíl od řadových Aztéků zastávali její příslušníci vysoké státní funkce.

V čele aztécké říše stálo šest vládců, z nichž nejvyšší úlohu hrál ten, který řídil zahraniční politiku – *tlacatecuhtli*. Druhým nejdůležitějším úředníkem se stal jakýsi místokrál – *cihuacoatl*. Proto byl Moctezuma, ve skutečnosti *tlacatecuhtli*, prvními Španěly běžně nazýván císařem a jeho říše byla pokládána za impérium.

Další privilegovanou vrstvou aztécké společnosti byli obchodníci – *pochteca*. Měli v Tenochtitlánu vlastní čtvrť a uzavírali manželství pouze v rámci své společenské vrstvy. Panovník si jich vážil z důvodů ekonomických i proto, že obchodníci, cestující různými kraji, vykonávali zároveň jistý druh špionáže, když podávali cenné zprávy vojenského charakteru.

Poslední vrstvou aztéckého obyvatelstva byli otroci – *tlatlacotín*. Jejich postavení se však výrazně lišilo od údělu, který si běžně představujeme pod pojmem otrok. Aztécký otrok bydlel, oblékal se a živil jako každý jiný příslušník obce. Mohl se oženit se svobodnou ženou, jeho děti byly svobodné, a dokonce sám směl vlastnit další otroky. V diametrálně odlišném postavení se zpočátku nacházeli otroci, kteří se rekrutovali z řad válečných zajatců. Ti byli většinou obětováni na oltářích aztéckých božstev.

S ekonomicko-společenskou strukturou aztécké společnosti úzce souvisí kultura. Celý komplex aztéckého umění je možno rozdělit do několika kategorií: architektura, sochařství, malířství a drobnomalba, umělecká řemesla (zlatnictví a cizelérství), literatura, hudba a tanec.

Představu o aztécké architektuře si můžeme udělat pouze podle popisů a nákrešů soudobých zpravodajů, protože všechny stavby v Tenochtitlánu byly zničeny v roce 1521. Španělé současně s dobýváním systematicky bořili město a jeho troskami zasypávali kanály a laguny. Kromě zničeného Tenochtitlánu se dochovalo jen několik málo staveb vybudovaných Aztéky. Sakrální architektura měla nejčastěji formu pyramidy se svatyní na vrcholu, v profánní architektuře dominovaly honosné paláce, mnohdy obklopené překrásnými zahradami. Důležitou úlohu hrála také architektura vojenská – pevnosti, opevněné věže chránící důležité komunikace.

S aztéckou architekturou úzce souvisí sochařství. Celá řada aztéckých sochařských děl však byla zničena v období *conquisty* i v pozdějších státech. Díla, která se dochovala, udivují různorodostí a kvalitou uměleckého provedení. Bohatě bylo také rozvinuto umění inkrustace, úzce související se specifickým odvětvím sochařství – zhotovováním obličejových masek. Sochařských prací ve dřevě se zachovalo poměrně málo, jsou to hlavně reliéfní ozdoby na bubincích – *teponaztle*.

Malířství se u velkých klasických civilizací Mexika vyvíjelo dvojím směrem: jednak to bylo malířství nástěnné – vynikají mayské fresky z Bonampak nebo nástěnné malby ze zapotéckých hrobek v Monte Albánu, jednak psaní a iluminace knih – kodexů Mayů, Mixtéků a Aztéků. Iluminace a drobnomalbu aztéckých mistrů můžeme obdivovat v kodexech, které se dochovaly do současnosti – *Codex Borbonicus*, *Codex Mendoza* a další.

Rovněž aztécká umělecká řemesla jsou bohatě rozvrstvena. Rozvíjelo se zlatnictví a cizelérství, zpracovávalo se peří ptáka *quetzala*, tkala se bavlna. Umělecké zpracování nádherných aztéckých skvostů okouzlo nejen španělské conquistadory, ale i věhlasné umělce té doby. O aztéckých uměleckých předmětech se s obdivem vyjadřoval například německý malíř Albrecht Dürer, vzletné popisy aztéckých klenotů nalezneme i v dopisech Hernána Cortése a v dílech mnoha španělských kronikářů.

Důležitou součástí aztéckého umění byla literatura, přestože aztécká společnost na přelomu 15. a 16. století nedospěla ještě k vytvoření hláskového písma. Aztékové používali ve svých slovesných projevech spojení obrázkového písma s ústní tradicí. Kodexy jim sloužily pouze jako pomůcka, podpora paměti při memorování textů: aztécké písmo nezachycuje řeč a zvuk, ale pouze významy slov. Tento druh písma byl znám ve Střední Americe již kolem počátku našeho letopočtu. Sami Aztékové pokládali za jeho vynálezce boha *Quetzalcóatla* (Opeřený had). Ovšem písmo a kodexy převzali až ve 14. století od Mixtéků, kteří byli opravdovými mistry v jejich vytváření. Aztékové psali své záznamy buď na vydělanou jeleň kůži nebo na listy *papíru* vyrobeného z vláken agáve. Popsané listy se lepily k sobě – vznikla tím jakási leporela, dosahující délky až kolem deseti metrů (kodexy).

Výklad kodexů byl udržován ústním podáním ve školách (*calmecac*). Některé z textů byly po conquistě opatřeny vysvětlivkami psanými latinkou, ať již ve španělštině či *náhuatlu* (jazyce, kterým hovořili Aztékové a jim příbuzné kmeny patřící do yutoaztécké jazykové skupiny). Jak bylo naznačeno, důležitou úlohu pro uchování aztéckých textů sehrál *calmecac*. V aztéckém státě existovaly dva druhy škol: *calmecac* a *telpochcalli*. Obě se od sebe lišily obsahovou náplní. Zatímco *telpochcalli*, škola pro nižší vrstvy, zařazovala do svých učebních osnov hlavně nauku o zacházení se zbraní, řemeslech a zemědělství, osnovy *calmecacu* byly mnohem bohatší: čtení, psaní, astronomie, rétorika a další předměty. Jedním z vyučovacích předmětů v *calmecacu* byla i výuka v psaní veršů, dalo by se říci výuka praktickému básnictví.

Aztécká literatura zahrnuje tři hlavní útvary: První obsahuje *zprávy předků*, to znamená ústní tradici opřenou o rukopisy a přenášející z pokolení na pokolení náboženské záznamy, mýty, popis rituálních ceremoniálů, znalosti z medicíny a vzpomínky na historické události. Druhou skupinu tvořily *morálně-filozofické texty*, které Az-

tékové chovali ve velké oblibě. Třetí součástí aztécké literatury byla *poezie*, úzce spjatá s hudbou a tancem. Básně se často přednášely za zvuku rytmických hudebních nástrojů. Básníka a zpěváka označuje slovník náhuatlu stejným slovem *cuicani*, což je jasným dokladem toho, že tato umění spolu souvisela. Právě v poezii se výrazně uplatnilo poetické nadání Aztéků. Aztécká literatura nezahynula s pádem Tenochtitlánu v roce 1521, stejně tak jako nezahynuli Aztékové. Zůstala zachována péčí španělských misionářů, kteří za pomoci dnes již mnohdy anonymních indiánských informátorů sbírali a shromažďovali dostupné aztécké texty a zároveň vzdělávali první představitele indiánské inteligence.

Kvetoucí hlavní město, nádherné paláce a chrámy, rozsáhlé náboženské slavnosti spojené s krutým obětním ritem, imaginativní náboženství stojící na hrozivých katastrofických základech, zjemnělá křehká poezie ... až do těchto krajních úvrátí dospěli Aztékové ve svém prudkém expanzivním růstu. A pak se objevila první znamení příchodu něčeho nového, neznámého – vpadli sem Španělé ...

Andské civilizace

Tam, kde výškový rozdíl mezi nebetyčnými vrcholy hor a bezednými hloubkami v jejich těsné blízkosti je na celé zeměkouli největší, se souběžně se slavnými civilizacemi Starého světa od pravěku a starověku úspěšně rozvíjela lidská společnost. V nepříliš příznivých, či dokonce krutých přírodních podmínkách rostla způsobem v mnoha ohledech svébytným, a přesto dosáhla jednoho z vrcholů lidského úsilí v celé dosavadní historii.

12 Anonym, „Žena a muž“, 400–100 př. n. l., salinarská kultura, antropomorfní nádoba s třmenovou hubicí, keramika se zbytky nánosu tmavohnědé barvy, výška 20,5 cm, naleziště: Salinar, Peru, uloženo: Museo Arqueológico Rafael Larco Herrera (č. 032–008), Lima, Peru.

Klečící nahá žena a klečící nahý muž, který ji levou rukou drží kolem ramen; žena je o trochu větší a zdá se, že hraje aktivní roli – pravou rukou se dotýká mužova pohlaví. Tato scéna bývá obvykle vykládána jako předehra. Výraz obličejů, okrasa dolní čelisti, ale především poloha volných rukou jako by spíše naznačovala rituální záměry. Možná je zde znázorněna počínající masturbace, která ženíným přičiněním vyvolá výron životodárného semene.

13 Anonym, „Vaginální styk mezi mužem a ženou“, 400–100 př. n. l., salinarská kultura, antropomorfní nádoba s třmenovou hubicí, keramika, po vypálení malovaná světle hnědou barvou, výška 19 cm, naleziště: Salinar, Peru, uloženo: Museo Arqueológico Rafael Larco Herrera (č. 032–006), Lima, Peru.

Mužova pravá ruka a ženina levá ruka jsou přeloženy přes sebe, jejich druhé paže spočívají souběžně. Mužův pohled je odvrácen. U obou postav je naznačen anální otvor.

Na svazích středních And, především v jejich údolích, v úzkých povodích krátkých sezonních horských říček navzájem oddělených pustinou, ale i na suchém a chladném pobřeží v sousedství jedněch z nejrybnatějších vod světa, v dnešní vnitrozemské Bolívii a v přímořském Peru, též v Ekvádoru a v severním pouštním Chile vznikaly a zanikaly kultury a civilizace jako výsledek důmyslného využívání místních zemědělských zdrojů. Byla to společnost zeměpisnou rozlohou většinou tak malá, že existovala natěsnána vedle sebe, aniž se ovšem příliš ovlivňovala či vůbec dotýkala. Těch drobných bylo daleko více, než kolika zde můžeme být i jen ve stručném přehledu věnovat pozornost.

Snad čtyři a půl tisíce let je v naší době raněmu zemědělskému osídlení v *Huaca Prieta*. V 9. až 1. století př. n. l. se *Chavín de Huantár* v horách vyznačoval vedle impozantních staveb z kamene

14 Anonym, „Soulož muže a ženy na pokrývce“, 400 př. n. l. až 0, gallinazská kultura (dřívější název virúská kultura), antropomorfní nádoba s uchem a hubicí, keramika, po vypálení malovaná červenohnědou a tmavošedou barvou, obličej obou postav jsou pomalovány bílou barvou, výška 13,7 cm, naleziště: Virú, Peru, uloženo: Museo Arqueológico Rafael Larco Herrera (č. 033–002), Lima, Peru.

Žena leží na zádech, nohy má položeny na mužových bocích, takže její pánev je trochu zvednuta; obličej obou postav jsou pomalovány bílou barvou, na mužově hlavě je nakresleno sedm křížů. Lze se domnívat, že jde o anální styk.

také zlatými ozdobami, jakož i reliéfně provedenými pumami, kondory nebo hady. Pouze o několik století mladší jsou nálezy z poloostrova *Paracasu* – dobře zachované mumie v jeskyních oděné do kvalitně tkaných a bohatě zdobených látek.

V průběhu 1. tisíciletí našeho letopočtu andský člověk zcela ovládl pobřeží i vysoké hory. Na pobřeží v severním Peru vynikla *mochická kultura*: vysokou úroveň vykazovala v mnoha řemeslných oborech i v uměleckém projevu. Jejím nositelům Mochikům dali jméno Španělé – odvozením od názvu řeky Moche. Tato civilizace se zrodila a rozvíjela v uvedené oblasti v prvních deseti stoletích našeho letopočtu. Představovala klasickou kulturu městského typu s rozvinutým zemědělstvím, silně militarizovanou a otrokářskou. Výnosy z dosti úrodné půdy dokázali ještě zvýšit důmyslným systémem zavlažování a hnojením *guanem*, zatímco města šetrně budovali v neúrodných čás-

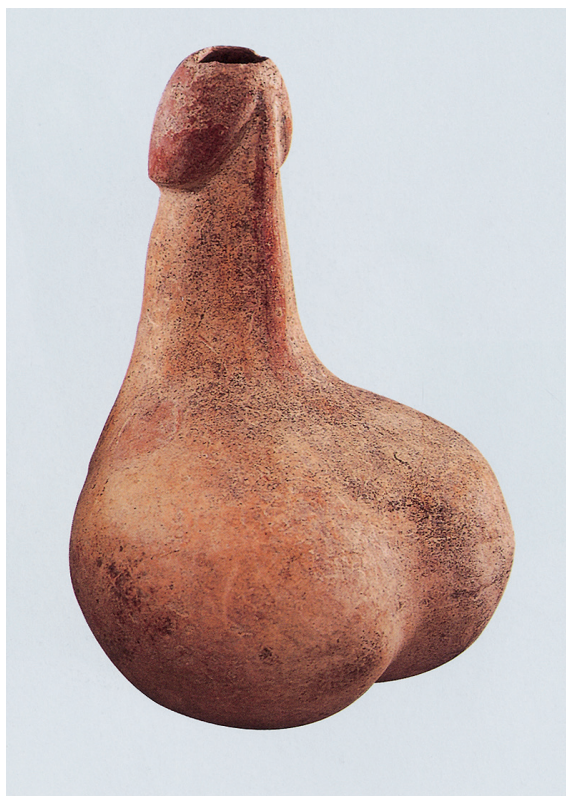
tech země. Maso získávali nejen z domestikovaných zvířat a ptáků (hlavně lam a krocanů), ale také lovem a rybolovem.

V údolí řeky Moche nedaleko dnešního peruánského města Trujillo se nalézají významné archeologické památky – Chrám slunce (Huaca del Sol) a Chrám Měsíce (Huaca de la Luna). Základna první stavby má rozměry 228x136 metrů a do výšky 18 metrů se pne v pěti terasových stupních. Byla vybudována ze 130 milionů nepálených cihel sušených na slunci (*adobe*) a spojovaných cihlářskou hlinou. Druhý z těchto významných architektonických skvostů stojí na mnohem menší bázi (80x60 metrů). Uvnitř byly objeveny fresky zobrazující zajímavou legendu o vzpouře zbraní proti lidem. Stejně jako u mnoha obdobných staveb či hrobů v Egyptě byly pyramidy citelně poškozeny lupiči, ale tak jako v Egyptě existuje jediný doklad nevyloupené hrobky faraona Tutanchamona, známe podobný příklad bohaté hrobky významné osobnosti mochické kultury, která byla objevena v roce 1987 u Sipánu poblíž Lambayeque; tento snad nejbohatší hrob Nového světa bude možná po zhodnocení všech aspektů mít pro předkolumbovskou archeologii podobný význam jako Tutanchamonova hrobka pro egyptologii.

Mochikové obývali řadu údolí na severním pobřeží dnešního Peru. Dodnes lze také obdivovat mnoho pozůstatků, dalo by se říci mochických technických staveb, především zavodňovacích systémů nebo akvaduktů i architektonických děl, například pyramid s barevnými freskami, které zachycují válečné scény. Mochikové dávno před Inky stavěli důkladné silnice, sloužící k přesunům *rychlých posílů* (*chasqui*) se zprávami, malovanými znaky – *pallares*.

Obdivuhodné úrovně dosáhli Mochikové v keramice, která v duchu „naivního realismu“ podává působivé svědectví o jejich každodenním životě. Z mochické keramiky poznáváme, jak se lidé milovali, jak vypadali kněží, lékaři nebo válečníci, vidíme, že příslušníci vysokých vrstev společnosti si malovali tváře, tělo i chodidla, zdobili uši a nosy ...

Současníci tvůrců mochické kultury, lidé *nazcaské kultury*, žijící ovšem na opačném konci peruánského pobřeží, vynikali zvláště v tkalcovství a v keramice, tvarově velice rozmanité a pestře polychromně zdobené, avšak především prosluli

15 Anonym, „Skrotum a penis“, 400 př. n. l.–300 n. l., vicúská kultura, antropomorfní vázovitá nádoba, keramika, po vypálení malovaná krémovou barvou, žalud a raphe jsou červeno-hnědé, výška 16 cm, naleziště: Vicús, Peru, uloženo: Museo Arqueológico Rafael Larco Herrera (č. 034–006), Lima, Peru.

Skrotum (šourek) slouží jako nádržka na tekutinu a penis jako hubice. Vyprazdňování tekutiny připomíná ejakulaci, což vede k domněnce, že nádoba byla používána v rituálním kontextu.

vytváření obrovitých obrazců na planině El Ingenio.

Teprve v našem století začali archeologové zkoumat a na pravé místo zařazovat tyto starobylé kultury, které o tolik staletí, či dokonce tisíciletí předcházely známou klasickou dobu incké říše.

Vývoj se nezastavil ani v severním Peru, kde se zaskvěla, již v minulém tisíciletí, *chimúská říše* (stát dovedných zemědělců, chovatelů, stavitelů chrámů i měst a tvůrců velice krásné keramiky) s výstavným hlavním městem Chan-chanem. Chimúové byli obyvateli chimúské říše (nazývané také „Království Chimor“) (1250–1465), která vyrostla na území Mochiků pod silným vlivem kultury Huari a Tíwanaku. Podle legendy připíchl první chimúský vládce Naymlapa se svým dvorem po

16 Anonym, „Anální styk mezi stojícím mužem a ženou“, 1. století, I. fáze mochické kultury, antropomorfní nádoba s třmenovou hubicí, keramika, po vypálení malovaná krémovou a tmavočervenou barvou, výška 18 cm, naleziště: Moche, Peru, uloženo: Museo Arqueológico Rafael Larco Herrera (č. 004–005), Lima, Peru.

Anální styk mezi mužem a ženou. Ženiny vlasy a ochlupení obou jsou provedeny červenou barvou. Vlnité vlasy mají metaforickou souvislost s vodou, krví a plodností. I když se tento výjev týká anální oblasti, ženské pohlaví je zřetelně vypracováno. Malé stydké pysky jsou provedeny v červené barvě. Hlava ženy je otočena doprava. Mužova hlava je ozdobena kruhy, jejichž význam neznáme, možná však poukazují na tekutinu (voda, krev, *chicha* čili kukuřičné pivo) nebo semeno (plodnost). Obě postavy mají pomalované obličej.

moři ze severu, snad z Mezoameriky. Pod vedením panovníka Nansena-pinka Chimúové ovládli mochické území a malé panství Lambayeque. Za vlády Minchana-samana opanovali všechna pobřežní údolí od Túmbezu až po dnešní Limu v celkové délce asi tisíc kilometrů. Nejjižnější pevnost říše představovala stupňovitá pyramida Paramonga. Chimúská města, postavená na neúrodné půdě a chráněná silnými zdmi, spojovaly až šest met-

rů široké silnice, sloužící (stejně jako u Mochiků a později u Inků) poslům. Chimúové prosluli obchodováním s pobřežními osadami jižního Peru a severních And. Obchodníci se plavili na balzových vorech s plachtami, zatímco k mořskému rybolovu stačily rybářům totorové čluny. Chimúská říše byla dobytá Inky v roce 1465.

Půda u Chimúů, stejně jako u Mochiků či Inků, patřila vládci a byla přidělena jednotlivým

17 Anonym, „Erotická scéna mezi manželi“, 200–400, raná fáze mochické kultury, fragment antropomorfní nádoby s třmenovou hubicí, keramika, výška 14 cm, naleziště: severní pobřeží Peru, přesné místo není známo, uloženo: Milwaukee Public Museum, Milwaukee, USA.

Výjev zachycuje pohlavní styk mezi manželi, přičemž k ženě se choulí spící dítě. Erotické scény heterosexuální i homosexuální jsou častým námětem mochických umělců a dokumentují, že tato kultura byla v oblasti sexuality neobyčejně tolerantní.

rodinám. Zemědělci zúrodnili pobřežní pouště pomocí zavlažovacích kanálů a pěstovali tam kuřičku, tykev, fazole, maniok, ananas a další rostliny. Moře bylo zdrojem ryb, chaluh, měkkýšů a také soli. Řemeslníci vyráběli vedle drahocenných tkanin i ozdoby z perli, odlévali a tepali ze zlata, stříbra a mědi šperky, obličejové masky, obřadní nože (*tumi*) a v Lambayeque je nádherně vykládali smaragdy a tyrkysy. Nejmocnějším chimúským božstvem byla bledá luna *Si*. Inkové nazývali obyvatele Chimoru Yunky (kečujsky *Yunca*).

Ve vnitrozemí vznikaly rovněž první státy. K nejvýznamnějším a z hlediska přírodního prostředí nejpozoruhodnějším patřila *tíwanacká říše* s hlavním městem Tíwanaku, ležícím 16 kilometrů na jih od jezera Titicaca ve výši téměř 4 000 metrů nad mořem. Civilizace tíwanacké říše se rozvíjela zhruba 1 500 let, od 5. století př. n. l., největšího rozmachu dosáhla ve 4. až 8. století. Prosperita byla zajištěna neobyčejně racionálně rozvi-

18 Anonym, „*Felace*“, 2.–4. století, II./III. fáze mochické kultury, antropomorfní nádoba s třmenovou hubicí, keramika, po vypálení malovaná krémovou, červenou a oranžovou barvou, výška 20 cm, naleziště: Moche, Peru, uloženo: Museo Arqueológico Rafael Larco Herrera (č. 013–004), Lima, Peru.

Mezi stojícím mužem a ženou, která klečí na pokrývce, dochází bezmála k felaci. Muž drží ženu za hlavu a dívá se přes ni do dálky, což je pravděpodobně dokladem rituálního charakteru tohoto ztvárnění. Žena má přehoz, náramky, kolíčky v uších; hlavu mírně odvrací. Kolíčky v nosní přepážce nebo v uších byly znakem vysokého společenského postavení nejen u andských kultur, ale také u mezoamerických civilizací (Moctezuma).

nutým zemědělstvím, které (na základě poznatků z nedávno provedených experimentů) převyšovalo dnešní úroveň agrikultury v této jinak málo výnosné a pro život drsné vysokohorské oblasti. A tak měli *tíwanackí Aymarové* dobré hospodářské podmínky a zázemí i pro organizování velkolepých megalitických stavitelských projektů, které se uskutečnily zejména v Tíwanaku.

Zrod a následný prudký a expanzivní růst *incké říše* představuje ve vývoji civilizačních center v jihoamerické andské oblasti závěrečnou epochu, v níž Inkové navazují na dlouhý sled předcházejících kultur. Počátky jejich pozdějšího mocného impéria jsou velmi skromné. Zdá se, že na přelomu 12. a 13. století tvořili skupinu jedenácti občin (*ayllu*) kolem svého kulturního centra Cuzka. Stejně jako u mezoamerických Mayů a Aztéků, také u Inků bylo základem ekonomiky zemědělství, v tomto případě založené především na pěstování brambor, chovu lam a alpak. V incké říši rovněž

19 Anonym, „*Sedící milenci*“, 200–800, mochická kultura, antropomorfní nádoba s třmenovou hubicí, malovaná keramikou, výška 19 cm, naleziště: severní pobřeží Peru, přesné místo není známo, uloženo: Textile-Museum, Washington, D. C., USA.

20 Anonym, „*Penis a skrotum*“, 4. století, III. fáze mochické kultury, antropomorfní vázovitá nádoba, keramika, po vypálení malovaná krémovou a červenou barvou, výška 16 cm, naleziště: Moche, Peru, uloženo: Museo Arqueológico Rafael Larco Herrera (č. 002–005), Lima, Peru.

Mužský pohlavní orgán je zobrazen jako symbol plodnosti; na rozdíl od podobných nádob peruánských kultur zde penis neslouží jako hubice s otvorem k vylévání.

21 Anonym, „*Dřepící žena s velkou vulvou*“, 4. století, III. fáze mochické kultury, antropomorfní nádoba, keramika, po vypálení malovaná krémovou a hnědou barvou, dodatečně pomalována tmavě hnědou barvou, výška 30,6 cm, naleziště: Moche, Peru, uloženo: Museo Arqueológico Rafael Larco Herrera (č. 030–001), Lima, Peru.

Žena má výrazně vyznačenu velkou vulvu, klitoris a ochlupení, zatímco prsa a pupek jsou jen naznačeny. Jestliže pití z nádoby ve tvaru penisu je považováno za umělou felaci (sání či dráždění mužských pohlavních orgánů ústy nebo jazykem), pak pití z vulvy, která je zároveň hubicí, bývá interpretováno jako cunnilingus (lízání či sání ženských pohlavních orgánů). Tuto sexuální techniku však, na rozdíl od felace, v ikonografii mochické kultury nenacházíme. Jedná-li se u felace spíše o výron životodárného semene, u cunnilingu se nenabízí zřejmě žádný jiný výklad než sexuální uspokojení. Protože takové profánní počínání se v ikonografii mochické kultury nevyskytuje, tato teze asi potvrzuje, že většina keramiky se sexuálními a erotickými motivy měla rituální význam.

22 Anonym, „Anální styk mezi mužem a ženou na pokrývce“, 4. století, III. fáze mochické kultury, antropomorfní nádoba s třmenovou hubicí, keramika, po vypálení malovaná krémovou a tmavočervenou barvou, dodatečně pomalovaná tmavě hnědou barvou, výška 20 cm, naleziště: Moche, Peru, uloženo: Museo Arqueológico Rafael Larco Herrera (č. 009–003), Lima, Peru.

Anální styk mezi mužem a ženou probíhá na pokrývce s poduškou ve tvaru válečku. Žena leží na břiše a dívá se přítom doprava, její vulva je zřetelně znázorněna. Muž je v podřepu za ženou; halenu s motivem stupínek často nosili muži a bůh hor. Motiv vlnek na nádobě symbolizuje tekutinu a plodnost.

23 Anonym, „Anální styk mezi mužem a ženou pod pokrývkou“, 4. století, III. fáze mochické kultury, antropomorfní nádoba s třmenovou hubicí, keramika, po vypálení malovaná krémovou a tmavočervenou barvou, výška 16,5 cm, naleziště: Moche, Peru, uloženo: Museo Arqueológico Rafael Larco Herrera (č. 005–003), Lima, Peru.

U obou postav nejsou přikryty hlavy a spodní části těla. Tak lze rozpoznat, že žena si zavádí penis do análního otvoru. Je „aktivní“, na rozdíl od jiných zobrazení „neaktivních“ žen – není jasné, zda to poukazuje na nějaký významný rozdíl. Vulva je propracovaná, stejně jako mužův anální otvor. Oba mají zvednutou hlavu a obvyklý strnulý pohled.

existovala povinnost účastnit se veřejných prací, především při budování silnic, chrámů nebo pevností.

První inčtí panovníci – Manco Capac, Sinchi Roca, Lloque Yupanqui, Mayta Capac, Inca Roca, Yahuar Huacac – mají zčásti mytický charakter. Jejich vláda pokrývá poměrně dlouhé období od počátku 13. století do třicátých let století patnáctého. Ani jeden z nich nepodnikal válečná tažení, aby rozšířil vlastní državy. Jednotlivá města sice čas od času organizovala nájezdy a vítězové pak vybírali tribut od poražených, ale není možné hovořit o žádném politickém sjednocování, jež by směřovalo k založení centralizovaného státu. Základy k němu položil teprve na počátku 15. století Wiracocha Inca, který upevnil svou moc na území sahajícím do vzdálenosti asi půl stovky kilometrů

od Cuzka. Se systematickou expanzí začal až jeho syn Pachacuti (1438–1471). Dobře organizovaná armáda Inky Pachacutiho, jejíž vojáci se rekrutovali především z příslušníků porobených kmenů, okupovala nejdříve aymarskou oblast v okolí jezera Titicaca, na severu dospěla až k rovníku a obsadila území dnešního Ekvádoru a část jižní Kolumbie. Pod vládu Inků se dostalo rovněž celé peruánské pobřeží a po tvrdých bojích byla dobytá i významná chimúská říše. Pachacuti dal kolem poloviny 15. století vystavět obrovské pevnosti Sacsahuamán a Machu Picchu v oblasti Cuzka, které dodnes udivují svou obdivuhodnou architekturou. Sacsahuamán sloužil zřejmě i jako úkryt pro obyvatelstvo v době válečného ohrožení.

Inka Tupac Inca Yupanqui (1471–1493) se pokusil proniknout do tropických pralesů Bolí-

24 Anonym, „Scéna porodu“, 4. století, III. fáze mochické kultury, antropomorfní nádoba s třmenovou hubicí, keramika, po vypálení malovaná krémovou a červenohnědou barvou, výška 20 cm, naleziště: Moche, Peru, uloženo: Museo Arqueológico Rafael Larco Herrera (č. 029–004), Lima, Peru.

Statná žena s poprsím má hlavu zvrácenou nahoru a zavřené oči. Zezadu je podpírána druhou ženou, jejíž hlava je odvrácena. Před rodičkou se nachází menší žena, porodní asistentka, která bere dítě právě přicházející na svět. Diference ve velikosti žen svědčí patrně o rozdílném statusu. Na povrchu nádoby uprostřed a na pravé straně se nachází několik neidentifikovatelných malovaných objektů, které mají pravděpodobně vztah k porodu.

vie, brzy však byl nucen se stáhnout a potlačit ay-marské povstání. Pak se zaměřil na expanzi jižním směrem. Jeho vojsko překročilo poušť Atacama a vpadlo do Argentiny, kde porazilo bojovné Araukány. Huayna Capac (1493–1527) pak dovršil expanzi v jižních Andách a upevnil celou říši. Po jeho smrti vzplanul prudký boj o trůn mezi jeho legitimním synem Huáscarem a levobočkem Atahualpou. V občanské válce posléze zvítězil Atahualpa, který měl k dispozici zkušenější vojenské oddíly a zároveň oba nejlepší generály tehdejší říše Inků – Quisquise a Chalcuchimu. Vítězství dosáhl v roce 1532, v době kdy se španělští dobrodruzi

v čele s Franciskem Pizarrem vylodili na peruánském pobřeží. Uprostřed mírového vyjednávání upadl Atahualpa do španělského zajetí a 29. srpna 1533 byl zardoušen. Jeho smrt znamenala konec andské veleříše.

Zdá se, že říše Inků byla jedním z nejlépe organizovaných státních útvarů v tehdejší světě. Bezchybně fungující administrativní hierarchie se vyznačovala jednoduchostí. Říše byla rozdělena do čtyř provincií: severozápadní (Ekvádor, severní a střední Peru), jihozápadní (jižní Peru), východní (východní Peru) a jihovýchodní (náhorní plošina, jezero Titicaca, převážná část Bolívie, se-

25 Anonym, „*Koitus mezi dvěma myšmi*“, 5. století, IV. fáze mochické kultury, antropomorfní nádoba s uchem, keramika, po vypálení malovaná krémovou a červenou barvou, výška 22 cm, naleziště: Moche, Peru, uloženo: Museo Arqueológico Rafael Larco Herrera (č. 022-002), Lima, Peru.

Koitus je zachycen plasticky: sameček spočívá na samičce, která ještě našla čas zabývat se ořechem. V malbě jsou provedeni patrně jen myši samečci, ovoce a burské ořechy. Zobrazení většího počtu myši poukazuje na velkou reprodukční schopnost těchto zvířat a plody jsou spjaty s úrodností.

verozápadní Argentina a severní Chile). Toto rozdělení vyjadřoval i oficiální kečuánský název inkého státu – *Tahuantinsuyu*, „Země čtyř částí“. V hlavním městě každé provincie sídlil guvernér, spřízněný s panovníkem. Čtyři guvernéri tvořili nejvyšší státní radu, která se scházela v hlavním městě Cuzku a předkládala panovníkovi své návrhy. Guvernérům byli podřízeni náčelníci – *kurakové*. Svou funkci dědili a jejich význam závisel na počtu obyvatel (10 000, 5 000, 1 000 a 100), jež měli pod svou vládou. Na dolním stupni správního žebříčku stáli předáci pro 50 a 10 lidí; jejich

funkce nebyla dědičná. Na vrcholu celé sociální pyramidy měl své místo panovník – *Inka*. Od mládí mu kněží vštěpovali, že je přímým potomkem Slunce a že vládne na zemi jako živý bůh. Inka měl absolutní moc a jeho postavení bylo natolik výlučné, že se směl oženit pouze s vlastní sestrou.

Organizovanost byla výrazným rysem historického údobí říše Inků. Územní expanzi doprovázela důsledná akulturace podmaněného obyvatelstva, jemuž byl vnucen nejen jazyk dobyvatelů, ale i náboženství a zvyky. Tento systém byl v některých ohledech téměř dokonalý a inký stát v té

26 Anonym, „Soulož na dece“, 5. století, IV. fáze mochické kultury, antropomorfní nádoba s třmenovou hubicí, keramika, po vypálení malovaná krémovou a červenohnědou barvou, dodatečně pomalována tmavohnědou barvou, výška 17,5 cm, naleziště: Moche, Peru, uloženo: Museo Arqueológico Rafael Larco Herrera (č. 007–001), Lima, Peru.

Soulož probíhá na pokrývce s poduškou ve tvaru válečku; žena leží na boku, muž je za ní v podřepu. Možná probíhá anální styk. Mužův pohled ženu přehlíží, žena se dívá jiným směrem a kojí dítě. Její vlasy, prodloužené bavlněnými stužkami, spadají přes okraj nádoby. Pomalování ženina obličeje odpovídá vzhledu jiných žen. Motivy vln na nádobě poukazují na tekutinu a na plodnost.

době měl jako jediný na světě jasný sociální program: obecný lid v říši – *hatunruna* – byl rozdělen do dvanácti věkových tříd. Poslední z nich, lidé starší šedesáti let, byli zproštěni jakékoli práce, lidé nad padesát let pracovali podstatně méně. Kdo nemohl pracovat vůbec – nemocní, vdovy, stejně jako již zmínění „*důchodci*“ –, dostával od státu veškeré zaopatření, zejména stravu a oděv. Paralela s utopickým socialismem je nasnadě.

Přísná společenská stratifikace se odrážela v rudimentárním školství, podobně jako u Aztéků. Pouze děti nobility směly navštěvovat jedinou školu v Cuzku. Během čtyřletého studia se žáci v prvním roce učili jednotnému státnímu jazyku *kečua*, v druhém roce studovali náboženství a rituály, v třetím se seznamovali s mnemotechnickou pomůckou *quipu*, poslední rok byl věnován studiu historie, mravů, především však vedení záznamů s pomocí *quipu*. *Quipu* byly provazce s množstvím dalších bočních provázků, na něž se

27 Anonym, „Soulož muže s kojící ženou“, 5. století, IV. fáze mochické kultury, antropomorfní nádoba s třmenovou hubicí, keramika, po vypálení malovaná krémovou a tmavohnědou až červenohnědou barvou, výška 19,4 cm, naleziště: Moche, Peru, uloženo: Museo Arqueológico Rafael Larco Herrera (č. 008–009), Lima, Peru.

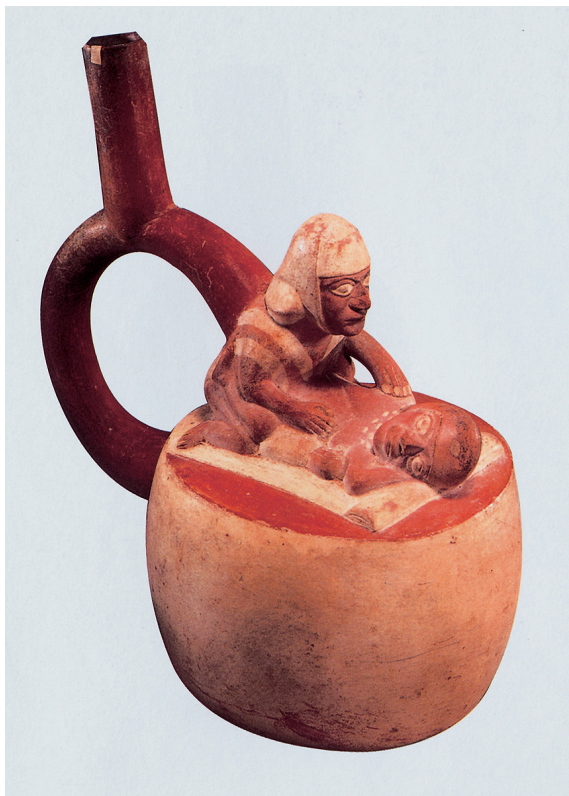
Na kojící ženě spočívá o něco menší muž. Jeho bederní rouška je odhrnuta, takže je mu vidět pohlaví. Žena pravou rukou zavádí penis. Zobrazen je pravděpodobně anální koitus. Obě postavy však zřejmě soustřeďují svou pozornost na něco jiného, jako by jednání bylo zaměřeno na určitý cíl.

v určitých vzdálenostech navazovaly uzly; velkou důležitost pro správné čtení měla zřejmě i různobarevnost.

Justiční systém přihlížel k původu viníka: čím bylo jeho postavení nižší, tím byl vyšší trest. Spravedlnost byla vždy velmi přísná, často krutá. Velkým proviněním byla vražda, ovšem takřka na stejné úrovni byla i lenost. Rozsudky odsuzovaly, zvláště v případech recidivy, téměř vždy k smrti.

Jedním ze základů hladkého fungování administrativního systému Inků byly dokonale udržované silnice. Hlavní z nich spojovaly Cuzco s pobřežím a s náhorní plošinou.

Říční údolí a horské strže byly překlenuty visutými mosty o šířce dvou až tří metrů, upletenými ze silných vláken aloe. Po silnicích dopravovali zvláštní kurýři dnem i nocí zprávy, zaznamenané v *quipu*. V pravidelných intervalech byly u silnic vybudovány jakési *poštovní stanice*, kde čekali čerství běžci k plynulé výměně.

28 Anonym, „Soulož kněze s kojící ženou“, 5. století, IV. fáze mochické kultury, antropomorfní nádoba s třmenovou hubicí, keramika, po vypálení malovaná krémovou a červenou barvou, výška 23 cm, naleziště: Moche, Peru, uloženo: Museo Arqueológico Rafael Larco Herrera (č. 009–011), Lima, Peru.

Ozdobná pokrývka hlavy prokazuje, že muž je knězem. Dotýká se ženiných prsou a ramen. Žena pokládá svou pravou ruku na jeho levou nohu. I když to nelze rozpoznat, mohlo by jít o anální styk, soudě mimo jiné podle pokrývky a podušky ve tvaru válečku, které, jak se zdá, patří ke kánonu análního koitu. V kulturách staré Ameriky zřejmě platil zákaz vaginálního koitu během laktačního období ženy, které tam trvalo první tři roky věku dítěte. Normální koitus během této doby byl přísně trestán, dokonce i smrtí; proto se obyvatelé předkolumbovské Ameriky zřejmě uchýlovali k análnímu styku, který se pak odráží i v častém uměleckém ztvárnění.

Silnice také sloužily k rychlé přepravě vojenských oddílů i státních úředníků v nosítkách.

Stejně jako Aztékové, rovněž Inkové byli vynikajícími architekty, připomněli jsme již impozantní stavby pevností, dokonalé dálnice, opomenout však nelze ani paláce nobility. Megalitické stavby, dokonalé spojování kamenných bloků na sucho a tvarování kamenných monolitů jednoduchými nástroji představují vrchol kamenické-

29 Anonym, „Anální styk mezi stojícím mužem a ženou ležící na břiše“, 5. století, IV. fáze mochické kultury, antropomorfní nádoba s třmenovou hubicí, keramika, po vypálení malovaná krémovou a červenou barvou, hubice tmavě hnědou barvou, výška 18,5 cm, naleziště: Moche, Peru, uloženo: Museo Arqueológico Rafael Larco Herrera (č. 003–002), Lima, Peru.

Mezi ženou ležící na břiše a mužem stojícím za ní probíhá možná anální styk; jsou na pokrývce s poduškou ve tvaru válečku. Pokrývka hlavy značí, že muž je kněz. Žena má odvrácenou hlavu. Vlasy jí spadají po straně nádoby, jsou prodlouženy bavlněnými stuhami.

ho umění. Nejlepší ukázky incké architektury se nacházejí na území Peru v Cuzcu (Coriancha, Sacsahuamán, Tambomachay), v údolí řeky Urubamby (Pisac, Ollantaytambo, Machu Picchu), ale také v Ekvádoru (Inca-Pirka) nebo Bolívii (Incalacta). Více než v sochařství vynikali obyvatelé And v keramice, která udivuje různorodostí tvarů i zdobného dekoru, stejně jako pečlivostí zpracování. Podobnými charakteristikami vyniká i incké tkalcovství. Remeslná výroba se soustřeďovala do měst, kam byli sváženi význační řemeslníci a umělci z celého rozlehlého území Tahuantinsuyu.

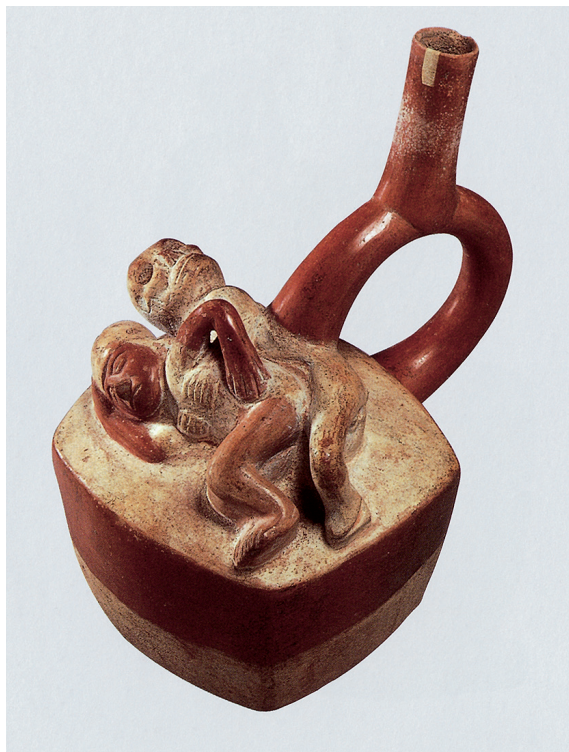
V chrámech Cuzka a celé říše uctívali Inkové řadu bohů přísně hierarchicky seřazených. Nejvyšším z nich byl Con Ticsi Viracocha, stvořitel světa a ostatních bohů. Mezi těmi, které Viracocha stvořil, byl i bůh Tahuantinsuyu, k němuž se

30 Anonym, „Anální koitus mezi knězem a ženou“, 5. století, IV. fáze mochické kultury, antropomorfní nádoba, keramika, po vypálení malovaná krémovou a tmavě okrovou barvou, výška 19,9 cm, naleziště: Moche, Peru, uloženo: Museo Arqueológico Rafael Larco Herrera (č. 011–003), Lima, Peru.

Oba aktéři análního koitu upřeně zírají dopředu. Muž má ozdobu hlavy a halenu, obojí často nosí kněží v určitých scénách. Mužova bederní rouška je vzadu odhrnuta, aby byl vidět jeho anální otvor; ženina vulva je dobře znatelná. Žena má náušnice, což zdůrazňuje její urozený stav.

věřící bezprostředně obraceli – Inta („Zlaté Slunce“), legendární božský předek panující dynastie. Můžeme předpokládat, že z jména tohoto zlatého boha je odvozen i název dynastie Inka. V pořadí důležitosti se za Intu řadil Illapa – bůh počasí, hromu a blesku. Lidé jej žádali zejména o déšť. Ženou Inty byla Mama Quilla – bohyně měsíce. A stejně byla uctívána Venuše a mnoho dalších hvězd a souhvězdí.

31 Anonym, „Sexuální styk s ‚živou‘ mrtvolou“, 5. století, IV. fáze mochické kultury, antropomorfní nádoba s třmenovou hubicí, keramika, po vypálení malovaná krémovou a červenohnědou barvou, výška 19,8 cm, naleziště: Moche, Peru, uloženo: Museo Arqueológico Rafael Larco Herrera (č. 018–001), Lima, Peru.

Plastika zachycuje sexuální vztah mezi takzvanou živou mrtvolou a ležící postavou, kterou mrtvý oběma rukama drží za prsa. Je to jeden z mála případů, kdy je znázorněna soulož s živou mrtvolou. Živoucí mrtvý odvrací hlavu, jako by se soustředil na duchovní pozadí tohoto rituálního počínání. Jeho skrotum a anální otvor jsou zřetelně rozeznatelné. Postava, která leží před ním, má na rozdíl od jiných zpodobení pohlavního aktu zavřené oči, možná je to upozornění na přítomnost smrti. Nedá se vyloučit, že tato osoba spí, vzhledem k uvolněné poloze její levé ruky pod hlavou. Avšak bílá barva, které je u ní použito, vzbuzuje asociace na smrt a na kněžství. Ozdoba hlavy také připomíná kněžské ozdoby a symboly, takže se může jednat o muže, možná kněze. V úvahu připadá i alternativa obřadného setkání kněze (který se nachází v extatickém vytržení) s živoucí mrtvolou. Avšak rituální vztah mezi ženami a kněžími ve společnosti mochické kultury by zde mohl být vysvětlením pro spíše ženskou roli domněle mužského kněze a nemusí být nezbytně interpretován jako homofilie či nekrofilie. Nadto styk mezi živým a mrtvým zřejmě souvisí s filozofií existence posmrtného života a jeho propojení s životem reálným, kterou sdílela větší na společnost pravěkého a starověkého světa.

32 Anonym, „Muž trpící pohlavní chorobou“, 5. století, IV. fáze mochické kultury, antropomorfní nádoba s třmenovou hubicí, keramika, po vypálení malovaná krémovou a hnědou barvou, výška 15,5 cm, naleziště: Moche, Peru, uloženo: Museo Arqueológico Rafael Larco Herrera (č. 015-009), Lima, Peru.

Zobrazení zachycuje muže trpícího asi pohlavní chorobou: leží na levém boku, pravou rukou si drží hýždě, chybí mu penis.

Sexualita, erotika a láska v reálném životě

Obecně lze říci, že Indiáni předkolumbovské Ameriky přikládali sexu a erotice mnohem menší význam než obyvatelé Starého světa (především Evropy, zvláště Asie, a dokonce i Afriky). Až teprve nálezy mochické antropomorfní keramiky

s erotickými a sexuálními motivy a tématy způsobily obrat v tradičním nazírání části odborné veřejnosti – zvláště americké; ta dokonce po dosti dlouhou dobu vnímala Indiány jako nedostatečně sexuální.

Mezoamerické společnosti

Základem mravního kodexu všech hlavních mezoamerických společností byla naprostá podřízenost náboženskému kultu, který mohl oscilovat od poměrně primitivních mytologických představ přes složité polyteistické komplexy (někdy s výrazným katastrofickým podtextem) až k náznakům monoteismu a počátkům filozofického myšlení v evropském pojetí (*Nezahualcōyotl*). V maysko-toltécko-aztéckém okruhu hrálo nesporně určující úlohu i uctívání boha – kulturního hrdiny *Quetzalcóatl*a (u Mayů *Cuculcána*), důsledného odpůrce krvavých lidských obětí.

Modelově tato pojetí ukážeme zejména na příkladech snad nejvýraznějších mezoamerických civilizací – aztécké a mayské.

Celé aztécké myšlení bylo ve své podstatě podřízeno katastrofickému schématu – jejich „současný svět“ byl již čtyřikrát zničen, čekala ho katastrofa pátá. Toto pojetí bylo zformulováno v mýtu *Čtyři kosmogonická Slunce*, jenž byl úhelným kamenem aztécké mytologie i světonázoru. Aztékové, ale i další předkolumbovské mezoamerické národy tedy věřili, že svět byl již čtyřikrát zničen a opět znovu stvořen. Jejich současný svět byl podle této víry pátým v pořadí – *Tonatiuh* (*Nahui*) *ollin* neboli „Slunce otřesů či pohybu“. Jemu před-

cházely tyto světy: *Nahui Ocelotl* („Čtyři Jaguáři“), *Nahui Ehecatl* („Čtyři větry“) a *Nahui Atl* („Čtyři vody“). Páté katastrofě by snad bylo možno zabránit *dodáváním síly a pohybu* bohům, kteří jsou za chod univerza zodpovědní. Sílu dávala nejcennější tekutina světa a božstvům milá potrava – lidská krev, zdrojem samopohybu bylo tepající lidské srdce. Aztékové se sami pokládali za vyvolený národ, který je předurčen ke spolupráci s pátým Sluncem, jíž by snad bylo možno zabránit páté katastrofě. Z těchto idejí vychází na první pohled nesmyslný krvavý rituál vytrhávání lidských srdcí *zaživa* z těl obětí a jejich obětování bohům (obr. 9). Zjednodušeně lze usuzovat, že v tomto mýtu se zřejmě vzdáleně odrazily i některé přírodní jevy – sopečná a tektonická činnost, uragány, záplavy.

Tolik ve velmi zjednodušujícím náčrtu o skutečnosti, jež poznamenala aztécké myšlení a konání tak silně, že v něm zůstalo jen velmi málo prostoru pro cit nejvznešenější – lásku. Přesto však erotika a láska hrála v aztécké společnosti velkou roli, a to láska milenecká a manželská, láska mezi rodiči a dětmi, láska *romantická* i *tělesná*. Polariu vztahu k ženě v aztécké společnosti je možno dokumentovat dvěma základními skutečnostmi: jednak existencí *prostitutek*, zvaných *ahuianime*

(prakticky v klasickém modelu vnímání Starého světa), jednak velkou úctou aztécké společnosti k ženám, jež zemřely při porodu – ta se pak promítla do zcela konkrétních představ o jejich zvýhodnění v posmrtném životě.

U Aztéků (na rozdíl od Mayů) existovala jistá, byť omezená volnost v sexuálním životě. Vyjadřuje ji oficiální existence prostitutek (*ahuianime*) a homosexuálů (*cuiloni*), o nichž největší znalec aztécké kultury 16. století Bernardino de Sahagún říká, že „*napodobovali ženy a hovořili ženským hlasem*“. Oběma těmito skupinami ovšem společnost opovrhovala, ne tak jako Inkové homosexuály (kde byla tato sexuální orientace, pokud vyšla najevo, trestána smrtí: zřejmě ani ne tak z morálních, jako ekonomických důvodů – homosexuál neměl děti, důležitou pracovní sílu státu).

Nerovnováha ve vztazích mezi oběma pohlavími spočívala u Aztéků ve skutečnosti (opět známé u mnoha dalších kultur), že sexuální morálka vyžadovala od ženy až do sňatku panenství a po svatbě manželskou věrnost, zatímco muž překročil povolené hranice jen za těch okolností, když měl poměr s vdanou ženou, mohl mít též konkubíny a využívat oficiálně tolerované prostitute.

Pokud se týká vlastního sňatku a následné instituce manželství, mladý muž se mohl ženit ve věku dvaceti let, dívka se mohla vdát v šestnácti letech. Sňatek smlouvali rodiče, ovšem se souhlasem obou mladých lidí. Existoval zákaz incestu a spojení mezi příslušníky téhož klanu.

V den svatby odnesla jedna z *dohazovaček* na zádech nevěstu do ženichova domu. Tam svatebčané vedli květnaté projevy, potom byly cípy přehozeny (*serape, huipil*) ženicha a nevěsty svázaný jako symbol jejich spojení. Načež starší muži a ženy rozvláčně pronášeli různé rady. Následovala hostina s hojností *pulque*. Novomanželé se po této zdlouhavé a únavné proceduře uchýlili do ústraní, kde se po čtyři dny káli a postili. Teprve po uplynutí této doby mohlo být manželství plně realizováno pohlavním stykem.

Svévolné opuštění rodiny se považovalo za nevhodné, ale za určitých podmínek mohl soud povolit rozvod. Muž měl právo zapudit ženu, když byla „*neplodná, zlostná a popudlivá nebo zanedbávala domácí povinnosti*“.

Žena měla také svá práva: směla odejít od manžela, pokud se nestaral o výchovu dětí nebo jí fyzicky ubližoval. Pojem duševní týrání však Aztékové neznali.

Mayové kontrolovali sexualitu a erotické projevy mnohem přísněji než Aztékové. Do tří až čtyř let vychovávala děti matka. Když bylo mayskému chlapci kolem pěti let, upevnili mu na temeni hlavy malou bílou kuličku. Děvčeti v obdobném věku uvázali kolem pasu provázek, na němž byla upevněna červená lastura jako symbol panenství. Odnětí lastury nebo kuličky před iniciačním obřadem považovala mayská společnost za velmi potupné.

Když chlapci vyrostli, žili zprvu v domě postaveném zvlášť pro mladé neženaté muže obce. Scházeli se v něm ke svým zábavám a obvykle tu společně nocovali až do svatby. Dokud se neoženili, pomalovávali se černě.

Jinak mládenci setrvali stále se svými otci. Velký znalec kultury Mayů biskup Diego de Landa o tom již v 16. století napsal: „*Provázeli své otce vždy a všude a ve všech záležitostech, takže se z nich stávali stejní modláři jako jejich otcové; vydatně jim pomáhali v jejich lopotě.*“

Dívky se po iniciačním obřadu staly zralými pro manželství. Byly vychovávány ve skromnosti a pokoře: kdykoliv potkaly muže, obrátily se k němu zády a nechaly ho projít; když mu dávaly napít vody, klopiley cudně oči. Matky je učily, jak péci *tortilly*, což bylo zaměstnání zabírající velkou část dne.

Ženy vedly domácnost, vařily, předly a tkaly. Pěstovaly drůbež a chodily na trh prodávat zboží, jež vyrobily. Když bylo třeba, nosily břemena po boku svých mužů a pomáhaly jim při setbě a obdělávání půdy.

33 Anonym, „Pohlavní spojení mezi božstvem a ženou“, 6. století, V. fáze mochické kultury, antropomorfní nádoba, keramika, po vypálení malovaná krémovou a tmavošedou barvou, obličej je červený, výška 14,5 cm, naleziště: Moche, Peru, uloženo: Museo Arqueológico Rafael Larco Herrera (č. 003–003), Lima, Peru.

Koitus mezi nadpřirozenou bytostí či božstvem a ženou se odehrává symbolicky na vyvýšeném místě, na náhorní plošině nebo na vrcholu pyramidy, neboť na nádobě jsou reliéfně provedeny stupně. Oba leží na nádobě s válcovitou poduškou, která bývá často zobrazena u análního koitu; není však jisté, zda je zde znázorněn anální styk. Toto božstvo se podobá jiným bohům, kteří jsou zobrazeni na různých nádobách, jak praktikují vaginální styk se ženou ležící na zádech. Pozornost zasluhuje důležitost role ženy, která může udržovat sexuální vztahy s „živou“ mrtvolou v podsvětí, ale je také s to rituálně překročit hranici do vyššího světa a navázat kontakt s říší bohů. Nadpřirozená bytost, kterou lze identifikovat podle tesáků šelmy, dále podle ozdoby uší a podle velkých, okrouhlých očí, jako u nočních zvířat, je pravděpodobně ztvárněním boha hor, nejdůležitějšího boha mochické kultury. V ozdobě jeho hlavy se nachází vyobrazení sovy, nočního zvířete. Bůh hledí do dálky a pravou rukou otáčí hlavu ženy do směru, kterým se dívá on sám. Toto počínání, jehož příklady v mochické kultuře nalezneme mnoho, má zde zvláštní rituální význam, protože to provádí bůh. Výjevy, v nichž muži otáčejí ženě hlavu jiným směrem, mohou být chápány jako napodobení božského konání. Pozdější chimúská kultura přinesla podobné příklady, čímž je zvýrazněna dlouhá tradice zavedených reprodukcí, zřejmě určitého kánonu. V ikonografii mochické kultury se odvrací hlava lidské oběti, aby mohly být proříznuty krční tepny, nebo krk prokousne puma, s níž je asociativně spojován bůh hor. Zůstává nejasné, kam se bůh a žena dívají. Možnosti interpretace jsou – blízké hory, za nimiž vychází slunce a které jsou ve spojení s bohem hor, – a moře, které je dáváno do souvislosti s podsvětím.

Inko-kečuánská společnost

Projevy sexuality a erotiky v každodenním životě takzvaných *vrcholných civilizací* předkolumbovské Ameriky (Aztéků, Mayů a Inků) jsou výrazněji čitelné především u jihoamerických Inků. Inkové byly jedinou z uvedených kultur, kde byl běžný předmanželský pohlavní styk: stát, církev i společnost jej tolerovaly, protože panenství se nepokládalo za nic důležitého. Jedinou výjimkou byly *Panny Slunce* – *Aclla cuna*, jež představovaly pozoruhodnou inckou instituci související s náboženstvím. Tahuantinsuyu totiž žádalo od svých řadových občanů takřka všechno: muž dával říši a božskému Inkovi svou sílu, práci na polích, službu na

34 Anonym, „Žena s dítětem“, 700–1200, sicánská kultura, antropomorfní nádoba, keramika, po vypálení malovaná okrovou a tmavohnědou barvou, výška 19,5 cm, naleziště: Sicán nebo Lambayeque, Peru, uloženo: Museo Arqueológico Rafael Larco Herrera (č. 174–005–015), Lima, Peru.

Sedící žena s pokrčenými nohama má na pravém kolenně dítě, které jí sahá na pravý prs. Žena má jednu ruku na svém levém prsu a druhou na hlavě dítěte. Na krku má náhrdelník a na hlavě šátek, jehož tři cípy jí spadají na záda. V týlu ženské postavy je připevněno ucho nádoby.

státních stavbách či ve vojsku, žena poskytovala krásu a půvab. A tak každým rokem navštěvoval incké vesnice státní úředník (odhadce) – *apopana* – a hodnotil všechna místní děvčata. Jak název *Panny Slunce* naznačuje, musely být všechny dívky až do návštěvy *apopanky* neposkvrněné. Proto byl výběr prováděn mezi děvčaty přibližně desetiletými. Státní odhadce rozdělil všechny dívky na dvě skupiny. Zvláště krásné a fyzicky dokonalé panny vybral – odtud také jejich kečuánské jméno *Aclla cuna* – „Vybrané panny“. Dívky, které nebyly vybrány, zůstaly až do svatby ve svazku otcova *ayllu* (občiny). Vybrané panny byly umístěny v *kláštorech* v hlavních městech čtyř provincií Tahuantinsuyu. Tam se čtyři roky na státní náklady učily domácím pracím – vaření, tkaní, předání a dalším činnostem (obr. 40). Když uplynuly čtyři roky, byly Vybrané panny znovu posouzeny. Některé byly dány státním úředníkům a zasloužilým důstojníkům za manželky nebo konkubíny, z ostatních se staly *Mama cuna* („Matky – služebnice boha Slunce“). Tyto „incké vestálky“ přísahaly, že budou žít ve věčné čistotě – ztráta panenství pro ně znamenala jistou smrt. Vykonyvaly různé *svaté práce*, například připravovaly jídlo a nápoje k obětním rituálům. V čele všech Panen Slunce stála velekněžka – *Coya pasca*. Absolutní nedotknutelnost Panen Slunce ovšem neplatila pro Inku, který si mezi těmito ženami vybíral své vedlejší ženy.

Oženit se a vdát se bylo v Tahuantinsuyu občanskou povinností. Muž měl při výběru partnerky relativně volnou ruku. Když si však muž do dvaceti let věku a dívka do osmnácti let nevybrali životního partnera sami, zasáhl opět všemocný incký stát. V určený den se museli všichni svobodní muži a svobodné dívky vymezené věkové kategorie dostavit do krajského města a příslušný úředník zvaný *tuki-ru-kuk* („ten, kdo všechno vidí“) podle vlastního uvážení vytvářel z doposud svobodných manželské páry. Proti takovému „vynucenému sňatku“ nebylo odvolání.

O formách uzavírání manželství ve vládnoucích vrstvách máme poměrně ucelené informace, zato o svatbě prostého občana je známo jen velmi málo. Spíše než láska byly pohnutkou k manželství (jako prakticky všude jinde na světě) důvody hospodářské. Vyhlédl-li si muž ženu, začal pravidelně navštěvovat dům jejího otce a pomáhat mu

35 Anonym, „Ležící muž a ležící žena“, 11.–15. století, chimúská kultura, antropomorfní nádoba s trmenovou hubicí, keramika, výška 24,5 cm, naleziště: Chimú, Peru, uloženo: Museo Arqueológico Rafael Larco Herrera (č. 025–003), Lima, Peru.

Ležící muž má položenou ruku a nohu přes ležící ženu, má pozvednutou hlavu a odvrací pohled. Je možné, že dvojice souloží, i když v této pozici by to bylo umění. (Ale příslušníci chimúské kultury a říše v severním Peru byli neobyčejně kreativní v nejrůznějších činnostech: vynikli jako zemědělci, dovední stavitelé měst a chrámů i jako tvůrci vyspělé keramiky.)

s prací (totéž známe i u Indiánů v Severní Americe). Svatební obřad prostých Inků byl jednoduchý: snoubenci si podali ruce a pak následoval půvabný idylický zvyk vyměňování sandálů (žena ani v tomto nuzném životě nebyla jen bezprávnou konkubínou nebo otrockou služebnicí). Po svatbě žil prostý Indián v přísné monogamii, a protože žena připravovala potravu i nápoje, znamenala

36 Anonym, „Sedící muž se ztopořeným, do výšky zahnutým penisem“, 11.–15. století, chimúská kultura, antropomorfní nádoba, keramika, výška 22,5 cm, naleziště: Chimú, Peru, uloženo: Museo Arqueológico Rafael Larco Herrera (č. 025–005), Lima, Peru.

V postavě sedícího muže jsou zdůrazněny: ztopořený, do výšky zahnutý penis s cévami vyznačenými rytím, široká ústa s odhalenými zuby, ozdobná pokrývka hlavy a hrb, který je zvýrazněn plastickou modelací žeber a páteře. Důraz na tělesnou deformaci souvisí s vírou mnoha amerických kultur (ale nejen amerických kultur), že takto „postižení“ lidé mají zvláštní schopnost zprostředkovat pomocí rituálů spojení mezi pozemským světem a světem nadpřirozených sil.

její smrt vždy pohromu. Polygamie se připouštěla jen ve vládnoucích vrstvách, sám Inka (*vyvolený*), jenž si bral kvůli udržení božského majestátu za manželku vlastní sestru, míval více než sedm set konkubín. Pro *vyvoleného* nebyla tedy smrt manželky takovým neštěstím; jeho vedlejší ženy však *hlasitě a vytrvale naříkaly*, protože doufaly, že tímto projevem soustrasti dosáhnou postavení hlavní manželky. Chlapci z vládnoucí vrstvy až do své svatby vyrůstali se stejně starými chůvami, které se stávaly jejich souložnicemi. Siroťci ze špičky společnosti žili často u bezdětných vdov, které je vychovávaly a zasvěcovaly do pohlavního života.

Nic takového ovšem nečekalo na *prostého* občana Tahuantinsuyu; ten našel ve svém monogamním životě velmi málo příležitostí k nějakým variacím na erotická a sexuální témata, a měl-li snad někdy nadměrné milostné touhy, pohltilo je téměř určitě vyčerpání z těžké, přísně kontrolované práce.

Je zřejmé, že v takto spleťtém systému má pojem lásky, vztahu obou pohlaví i manželství různě odstíněné charakteristické rysy. Vždycky však odráží (alespoň tak, jak nám to ukazuje slovesné umění, hlavně lyrická poezie) hlubokou milostnou touhu, lásku jako základní cit, jenž mnohdy konkuruje i náboženskému citění.

37 Anonym, „Muž a ležící žena“, 11.–15. století, chimúská kultura, antropomorfní nádoba s třmenovou hubicí, keramika, výška 17 cm, naleziště: Chimú, Peru, uloženo: Museo Arqueológico Rafael Larco Herrera (č. 027–006), Lima, Peru.
Žena leží na břiše, za ní se nachází muž. Je možné, že jde o anální styk.

Sexualita, erotika a láska ve výtvarném umění předkolumbovské Ameriky

V literatuře i ve výtvarném umění byla sexuální, erotická a milostná tematika u předkolumbovských civilizací zastoupena poměrně chudě.

Dochované sochy, plastiky a reliéfy, stejně jako barevné iluminace kodexů obyvatel mexického Altiplana (Toltéků, Aztéků, Mixteků ...) či mayských umělců, přinášejí decentně stylizované výjevy zachycující především milenecké dvojice, obvykle cudně sedící vedle sebe. Objevují se také motivy tanečnic a pak již jen naturalistické scény porodů dětí a jejich prvního omývání; zvláště Aztékové si velmi potrpěli na osobní hygienu (obr. 1–11).

Výjimečnou a v dějinách umění předkolumbovské Ameriky naprosto neobvyklou stránkou jsou realistická, až naturalistická vyobrazení rozmanitých intimních scén (a technik) ze sexuálního života (včetně análního pohlavního styku heterosexuálního či homosexuálního) na antropomorfní keramice mochické kultury ze severo-peruánského pobřeží. V kulturách staré Ameriky asi platil zákaz vaginálního koitu během laktčního období ženy, které trvalo první tři roky věku dítěte. Normální koitus během této doby byl přísně trestán, dokonce i smrtí; proto se obyvatelé předkolumbovské Ameriky zřejmě uchýlovali k análnímu styku, který se pak odráží i v častém uměleckém ztvárnění. Dřívější badatelé hovořili přímo o „sexuálních zvrácenostech“. Nálezy tohoto typu keramiky způsobily ve své době poměrně velké překvapení, protože podobné artefakty, ovšem v mnohem menší míře, nacházíme pouze u mladší kultury chimúské, jež svým způsobem

na Mochiky navazovala, i když až po delším časovém úseku; obdobné nádoby se ojediněle vyskytnou u dalších kultur peruánského pobřeží, jež mochickou kulturu buď časově předcházely (například salinarská, vicúská a gallinazská kultura [dřívější název virúská kultura]), nebo s ní byly zčásti současné (například vicúská kultura), nebo byly mladší (například sicánská kultura) (obr. 12–38).

Novější pokusy o výklad artefaktů mochické antropomorfní keramiky (shrnutí problematiky viz: Bishop – Vitebsky 2001, s. 492–495) shledávají vcelku oprávněně základní možnou linii výkladu ve faktu, že objekty byly součástí pohřebního rituálu (obvyklá výbava zesnulých); odtud lze spekulovat o nutnosti pochopení významu smrti, plodnosti (na některých nádobách je žena penetrována, ať už vaginálně nebo análně, v blízkosti dítěte; jde snad o symboliku rituálně založené ochrany) a role předků v mochické kultuře.

A tak neskrývaná otevřenost, s níž Mochikové na jedinečných nádobách zachytili svůj sexuální život, činí z těchto artefaktů velkolepý unikát. Mnozí badatelé se domnívají, že rozsáhlou epickou šíří zobrazení kultury svých tvůrců předstihuje dokonce i řeckou černofigurovou a červenofigurovou keramiku. Dodnes se dochovaly desítky tisíc nádob této kultury (například jeden z nejvýznamnějších badatelů, kteří se jí zabývali, – Rafael Larco Hoyle – jich sám prostudoval kolem 30 000).

O sexualitě, erotice, manželství a jiných stránkách života v incké říši dávají názornou předsta-

38 Anonym, „Rodina ve svém domě“, asi 1200–1460, chimúská kultura, nádoba s třmenovou hubicí (detail), keramika, výška 26 cm, naleziště: severní pobřeží Peru, přesné místo není známo, uloženo: Soukromá sbírka, Švýcarsko.

Výjev z poklidného rodinného života: žena, uprostřed muž, který v rukou drží velkou nádobu a dítě.

vu zejména půvabné ilustrace neznámého autora ve vzácné rukopisné kronice Felipe Huamana Pomy de Ayaly (1526–1613) *El primer nueva coronica y buen gobierno* (*První nová kronika a dobrá vláda*), dokončené asi roku 1615. Tato kronika,

jejímž autorem je indiánský míšenec, je obsáhlým rukopisem o 1179 stranách, který upadl v zapomnění a byl objeven až v roce 1908 v Královské knihovně v Kodani. Tiskem vyšla poprvé v roce 1936 (obr. 39–43).

Sexualita, erotika a láska v krásné literatuře

Mezoamerická literatura

Milostná a erotická témata jsou v mezoamerické literatuře (mayskou nevyjímaje) zastoupena velmi zřídka; v próze takřka vůbec ne. Tato skutečnost souvisí s faktem, že – řečeno velmi zjednodušeně – *Mezoameričané* měli opravdu jiné, z jejich vlastního hlediska podstatně důležitější starosti. Přesto však věčný a nezničitelný lidský cit – láska, společný snad všem lidským bytostem, našel svůj odpovídající výraz i ve slovesnosti předkolumbovských etnik Ameriky, byť s různou intenzitou a v různých podobách. Mnohdy překvapí jímavé a vroucí milostné verše v ústech tvrdých a sveřepých (alespoň z pohledu Evropanů) bojovníků ze severu, stejně jako na druhé straně rela-

tivně málo zastoupená milostná poezie vrcholné kultury aztécké, jejíž *literární tvořivost* je ze všech předkolumbovských slovesností asi nejlépe doložena, zdokumentována a rozebrána.

Do milostné lyriky severoamerických indiánských etnik dal českému čtenáři možnost nahlédnout koncem 70. let minulého století básník, malíř a překladatel Ladislav Novák prostřednictvím sličného výboru *Zrození duhy* (1978).

Jeho *parafráze indiánské poezie* ukázaly na dvě základní charakteristiky severoamerických útvarů tohoto druhu – silný citový náboj a formální jednoduchost (viz kapitolu Svět „přírodních“ národů, s. 337).

Mayská literatura

Klasická *mayská literatura*, charakteristická pro tuto *vrcholnou civilizaci* předkolumbovské Ameriky, je reprezentována spíše anály (*Anales de los Xahil*, *Anales de los Cakchiqueles*) či sakrálními texty typu *Knihy Chilama Balama* (Balam je příjmení a znamená *jaguár*, podle věhlasného *pro-roka Jaguára*, žijícího přibližně v době španělské conquisty v Maní) a *Popol Vuh* (*vuh*, „knihá“;

pop může mít několik významů – „shromáždění“, v němž mohl zasedat jen významný člověk *ahpop*, popřípadě odvozeno od *popol*, což znamená cosi „významného národního“). Konečně nelze opomenout jedno ze dvou dochovaných dramát předkolumbovské Ameriky *Rabinal Achí* (*Muž z [města] Rabinalu*). Inscenace tohoto díla pokračovaly ještě tři století po španělské conquistě.

Anonym

Popol Vuh

(*Popol Vuh*, kolem poloviny 16. století)

Spis *Popol Vuh*, posvátná kniha mayských Quicheů, je považován za vrcholné epické dílo nativní Ameriky. Byl sepsán se vši pravděpodobností quichesky kolem poloviny 16. století a zapsán dobovou kastilskou ortografikou. Podle různých editorů bývá různě členěn. Základní kritická edice rozvrhuje látku do čtyř částí (stvoření), komponovaných do 47 kapitol; obvykle 1) stvoření světa a pokusy o stvoření lidí, zničení nepodařeného lidstva a nepravých božstev; 2) o vítězství světla nad tmou a činech božských reků v Xibalbě (říše mrtvých, smrti); 3) doba předků, čekání na světlo a putování z pravlasti; 4) líčení etnogeneze Quicheů a podrobení ostatních kmenů. Motivicky lze v díle najít tři časově oddělitelné vrstvy: mezoamerickou (motiv stvoření lidí z kukuřice), quichesco-toltéckou (cyklus o bratřech dvojčatech) a vlastní vrstvu maysko-quicheskou (prvky etnické historie). *Popol Vuh*, často nazývaný Guatemalašskou biblí, podle některých autorů anticipuje *lo real maravilloso* („reálné zázračno“) moderní iberoamerické literatury. Často se uvádí, že *Popol Vuh* – kniha bytostně ezoterická – je symfonií času, v němž se odehrává vznik a vývoj světa chápaný katastroficky. Základní tematické bloky nejsou v čase posloupné, nýbrž paralelní: každý z nich je vlastně rozdělen do čtyř kosmogonických epoch. Na rozdíl od autentického písemnictví mayských kodexů a patrně předhispánských aztéckých kodexů skupiny Borgia je *Popol Vuh* dílem sice latinizovaným, ale ve srovnání s jinými analogicky zprostředkovanými památkami nativní Ameriky je tematicky i konstrukčně dílem vrcholným. Je prokazatelně zakotven v předkolumbovské tradici.

Popol Vuh

(úryvek)

Toto je počátek starých příběhů o zemi zvané Quiché. Tady vypíšeme, tady začneme vyprávět staré příběhy, počátek a původ všeho toho, co se odehrálo ve městě Quiché, učiněno všemi kmeny Quiché. A zde také ukážeme, oznámíme a bu-

deme vyprávět o všem, co bylo skryto, o všem, co bylo odhaleno Tzacolem, Bitolem, Alohem a Quaholomem, kteří jsou nazýváni Hunahpú-Vuch a Hunahpú-Utiú, Zaqui-Nimá-Tziús, Tepeu Gugumatz, U Quuc Cho, U Quuc Paló, Axá Lah, Ah Raxá Tzel. Tak jim říkají.

A současně budeme vyprávět o společné Pramáti a o společném Praotci, jejichž jména jsou Ixpiyacoc a Ixmucané, ochránci a dobrodinci, dvojctihodná bába a dvojctihodný děd, jak jsou nazýváni ve vyprávěních Quiché, když se vypráví o všem, co učinili v počátcích života, v počátcích dějin.

A toto vše píšeme už po zákonu Božím, v čase křesťanském. Jen proto vyjevujeme toto vše na světlo světa, protože už není Popol Vuh, kde jsi jasně mohl vidět náš příchod z druhé strany moře, vyprávění o naší temnotě, kde jsi mohl jasně vidět i úsvit života. Byla taková původní kniha napsaná před dávnými časy, ale její tvář je skryta mudrcům i myslitelům. Vznesený a velký byl její obraz, její popis toho, jak začalo všechno vznikat, nebe, země, jak bylo učiněno a vyznačeno čtvero jejích stran, jak tyčemi bylo označeno a provazy vyměřeno. Čtvero koutů a čtvero úhlů na nebi i na zemi. – Tak to nazývali Původkyně a Stvořitel, Matka a Otec života a všeho živého. Ten, který dal dech a myšlenku, ta, která dala život dětem. Ten, který bdí nad štěstím národů, štěstím lidského rodu, mudrc, který s láskou medituje nad vším, co existuje na nebi i na zemi, v jezerech i v moři.

I.

Toto je zpráva o tom, jak bylo vše na vahách, všechno bylo klidné, nehybné, pokojné, mlčenlivé, pusté na nebi i na zemi. A toto je první zpráva, první výpověď. Nebylo žádného člověka, žádného zvířete, ptáka, ryby, kraba, stromu, kmene, jeskyně, sluje, trávy ani lesa. Jenom nebe bylo. Tvář země byla zahalena; jen tiché moře tu bylo a nebe nad ním. A to bylo vše. Nebylo nic, co by působilo hluk, nebyla žádná věc, která by se hýbala, zmítala, hlučela na nebi. Nebylo nic, co by stálo; jen tichá voda, klidné moře, samotné a tiché. Jinak nic. Žádné bytí. Jen pokoj vládl a ticho v temnotách noci.

Jen Stvořitel, původce, Tepeu, Gugumatz, Stvořitelé dleli tu ve vodě obklopeni jasnou září. Ukryti pod zelenými a modrými pery, a pro-

to nesou jméno Gugumatz, Opeřený had. Velcí mudrci, velcí myslitelé, to je jejich podstata. A také existovalo nebe a Srdce nebes, takové je jméno toho boha. Tak vyprávěli. A přišlo nyní slovo, přišli spolu Tepeu a Gugumatz v temnotě noci a rozmlouvali spolu. Hovořili a radili se, přemýšleli. Shodli se, spojili svá slova, spojili své myšlenky. A tehdy, jak přemýšleli, ukázalo se jasně, že bude-li úsvit, bude i člověk. A pak rozvažovali o stvoření a růstu stromů a lián, o zrození života a stvoření člověka. Tak přemýšleli v temnotách noci skrze Srdce nebes, které se nazývá Huracán.

První se jmenuje Caculhá Huracán. Druhý je Chipi-Caculhá. Třetí je Raxa-Caculhá a tito tři jsou Srdce nebes. Tito tři se spojili s Tepeu a Gugumatzem, rozvažovali o životě a o světle, o tom, jak učinit úsvit, o tom, kdo opatří potravu a obživu.

„Staň se tak, nechť se naplní prázdno!“

„Nechť voda ustoupí a uvolní místo, ať se uvolní a upevní země!“

Tak říkali.

„Nezáská slávu ani velikost toto naše dílo, tento náš výtvar, dokud nebude učiněn, dokud nebude stvořen člověk. Tak říkali a hned stvořili zemi. Takto to vpravdě bylo, takto byla stvořena ZEMĚ, řekli si a v okamžiku tu byla. Jako mlha, jako oblak, jako mračno prachu bylo toto stvoření, když se z vody vynořily hory. V okamžiku vyrostly velké hory. Jen zázrakem, jen kouzelným uměním se objevily hory a údolí a současně i cypřišové a borové háje na jejich svazích. A tak naplněn radostí Gugumatz řekl:

„Požehnaný byl tvůj příchod, ó Srdce nebes! Ó Huracáne, ó Chipi Caculho, ó Raxá Caculho.“

„Naše dílo, naše stvoření, bude skončeno,“ odpověděli.

Nejprve se zrodila země, hory a údolí. Byly rozděleny vodní toky a potoky volně protékaly mezi pahorky a vody se rozdělily, když se vztyčily vysoké hory.

Tak bylo ukončeno stvoření země a stvořili ji Srdce nebes a Srdce země, jak zní jejich jména. Ti první ji oplodnili, když ještě nebe dlelo na vážkách a země se ukrývala pod hladinou vod. Tak bylo dokonáno dílo, když provedli, co vymysleli.

II.

Pak stvořili malá zvířátka hor, strážce všech hájů, ochránce hor, jeleny, ptáky, pumy, jaguáry,

hady, plazy a zmije, strážce lián.

A řekli Stvořitelé:

„Jen ticho a klid bude pod stromy a liánami? Bylo by dobré, kdyby je někdo hlídal.“ Tak říkali a o tom přemýšleli a rozmlouvali. A v tom okamžiku byli stvořeni jeleni a ptáci. A hned nato jim přidělili obydlí.

„Ty, jelene, spi na březích potoků a v roklinách. Zde budeš žít v houští a trávě, v lesích se rozmnož! Na čtyřech nohách stůj a na čtyřech nohách se pohybuji!“

A hned nato vykázali příbytky malým ptáčkům a velkým ptákům:

„Vy, ptáci, žijte ve stromech a liánách, tam si budujte svá hnízda, tam se množte, tam poskakujte ve větvích stromů, na stvolech lián.“ To řekli jelenům a ptákům, aby věděli, co mají dělat, a aby všichni našli svoje obydlí, svoje hnízdo.

Tak přidělili Stvořitelé každému zvířeti jeho příbytek. A když bylo skončeno stvoření všech čtvernožců i ptáků, obrátili se Stvořitelé ke všem čtvernožcům a ptákům:

„Mluvte, křičte, švitořte, volejte, každý podle svého, každý podle svého rodu.“ To řekli jelenům, ptákům, jaguárům, pumám a hadům.

„Vyslovujte naše jména, uctívejte nás svoji matku a svého otce. Vzávejte Huracána Chipi Caculhá, Raxa Caculhá, Srdce nebes, Srdce země, Stvořitele a Původce, Rodiče, volejte nás, vzývejte nás, modlete se k nám.“ To jim řekli.

Ale nebylo možné, aby mluvili jako lidé, vřeštěli jen, kdákali, štěbetali, jejich jazyk byl nesrozumitelný, každý vřeštěl jiným způsobem. Když Stvořitel a Původce viděli, že není možné, aby mluvili, řekli si:

„Nedokážu vyslovit naše jména, jména svých tvůrců a rodičů. To není dobré,“ řekli si.

(...)

A tak se znovu pokusili stvořit člověka, Stvořitel a Původce, Rodiče.

„Zkusme to znovu! Svítá, vychází Jitřenka, stvořme si ty, jež nás budou živit a krmit. Jak to udělat, abychom byli vzývání, aby nás vzpomínali na zemi? Už jsme to zkusili se svými prvními díly, se svými prvními tvory, ale nepodařilo se nám dosáhnout toho, aby nás vzývali, aby nás chválili. Zkusme tedy stvořit bytosti poslušné a uctivé, které by nám sloužily, které by nás živily.“ Tak řekli. A pak tvořili ze země, z bláta uděla-

li tělo (člověka). Ale viděli, že to nebylo dobré. To tělo bylo měkké, bez pohybu, nemělo sílu, klesalo, bylo vodnaté, nemohlo hýbat hlavou, tvář mělo obrácenu jen jedním směrem, zrak zastřený, nemohlo se otočit, nemohlo se ohlédnout. Rychle se rozpadalo ve vodě, nedrželo pohromadě.

IX.

Tak dosáhl počet pánů dvacet a čtyři a bylo i dvacet a čtyři velkých domů. A tak vrostla moc a síla národa Quiché. Tak vrostla a zavládla velikost plemene Quiché, když si postavili z kamene a vápna město mezi roklemi. Přicházely malé i velké kmeny před tvář vladaře. Mohutněli Quicheové, rostla jejich sláva a moc, zvláště poté, co zdvihli dům bohů a domy pánů. Oni sami je nepostavili, ani nepracovali, když se stavěl dům Boží a jejich domy. Postavili je jejich synové a poddaní, kteří se rozmnožili.

A nebyli ti poddaní obelstěni, nebyli uloupeni, ani násilím odvedeni, ale skutečně náleželi jeden každý svému pánu, a bylo mnoho jejich bratří a příbuzných, kteří žili společně a společně naslouchali rozkazům každého z pánů. Opravdu si jich vážili a velká byla vznešenost pánů. Jejich poddaní a synové měli ve velké úctě den, kdy se pánové narodili. Obyvatel venkova i města přibývalo.

A všechny kmeny přicházely a poddávaly se ne proto, že by vkročila válka do jejich území a měst, ale protože vzrůstaly kouzelnou mocí vladaře Gugumatz a panovníka Cotuhá.

Gugumatz byl opravdu zázračný vládce. Sedm dní vystupoval na nebesa a sedm dní sestupoval do Xibalby. Na sedm dní se měnil v hada a byl opravdu hadem, na sedm dní se měnil v orla a na sedm dní se měnil v jaguára; vypadal skutečně jako orel, jako jaguár. A konečně dalších sedm dní se měnil v sedlou krev a byl jen sražená krev. Opravdu byla úžasná bytost tohoto krále, všichni ostatní pánové byli naplňováni strachem, když předstupovali před jeho tvář.

Zpráva o zázračném králi se roznesla a všichni pánové jednotlivých kmenů ji slyšeli. A toto byl počátek velikosti Quicheů, když vládce Gugumatz podal důkazy své moci. Jeho obraz ne-

zmizel z paměti jeho synů a vnuků. A nečinil to všechno jen proto, aby byl zázračným králem; užíval toho jen jako prostředku k vládnutí všem národům, aby ukázal, že jen jeden je povolán vládnout všem kmenům. To bylo už čtvrté pokolení vladařů. Pokolení zázračného vládce zvaného Gugumatz, který byl také Ahpopem a Ahpopem-Camhá. Vladaři zanechali potomky a následovníky a ti vládli a panovali a zplodili syny a ti vykonali mnoho věcí. Tak se narodili Tepeul a Iztayul. Jejich vláda byla pátým pokolením vladařů a každé pokolení zplodilo další syny

Vrhel, František. – Kašpar, Oldřich, ed. (1978): *Texty native Iberoameriky I: Předkolumbovské literatury*. Ukázku přeložil Oldřich Kašpar. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978, s. 97.

Anonym

Kniha zpěvů z Dzitbalché (po roce 1742)

Svým způsobem bylo proto překvapením nalezení mayského rukopisu *Kniha zpěvů z Dzitbalché* v roce 1942. Předpokládá se, že v dochované podobě byl rukopis sepsán po roce 1742 (jak prokázaly lingvistické analýzy), i když některé texty sahají minimálně do 15. století. Jeho základní hodnota tkví v tom, že je jím poprvé doložena existence lyrické poezie u starých Mayů.

Poprvé se tedy Mayové projeví nejen jako vynikající astronomové, matematici, obecně řečeno intelektuálové, ale dovolili nám nahlédnout rovněž do světa svého nejnvtřnějšího citění.

Dokladů není mnoho, ale i ty, jež se nám dochovaly, jsou více než výmluvné.

Polibek

Chci líbat tvé rty
uprostřed rákosí.
Ó krásná paní, zářivá
musíš, musíš procitnout.

Kašpar, Oldřich – Vrhel František (1992): *Kniha zpěvů z Dzitbalché*. Mayská lyrika. *Světová literatura*, 6, 1992, s. 141–145.

Aztécká literatura

Poetická slovesná tvořivost druhé z takzvaných *vrcholných kultur* předkolumbovské Ameriky, nahuaských Aztéků, jejíž počátky lze hledat (podle některých spolehlivých pramenů) kolem roku 1430, je z tematického hlediska klasifikovatelná do tří hlavních žánrů.

První z nich, a není to nikterak udivující, představuje poezie sakrální. Představuje obsáhlý soubor, jenž zahrnuje zejména mýty, oslavné básně na počest různých božstev a více či méně jasné reflexe teogonických událostí. Za druhý žánr bývá považována poezie hrdinská, připomínající slavné bitvy, staré legendární hrdiny a okolnosti hrdinských činů. Může mít však rozměr obecnější. V tomto typu poezie totiž někdy zaznívá vlastenecký tón, z našeho pohledu velmi dobře vnímatelný. S jistým zjednodušením můžeme tvrdit, jak upozorňuje František Vrhel, že v prvním žánru se mísí živel lyrický s živlem rituálním, v druhém žánru živel lyrický s živlem epickým, historicko-legendárním, kdežto v třetím, posledním žánru – vlastní nahuaské lyrice – přistupuje k živlu lyrickému nejednou prvek reflexivní, prvek jakési filozofické meditace. Právě zde dosáhla nahuaská poezie svého kulminačního bodu. V rámci tohoto žánru bývají rozlišovány různé typy – například takzvaná píseň květů (*xóchicuícatl*), píseň smutku (*icnocuícatl*), filozofické básně i básně o ženách a další.

Toto zanechal řečený Tochiuhuitzin
 Toto zanechal řečený Tochiuhuitzin,
 toto zanechal řečený Coyolchiuhqui:
 „Narodili jsme se proto,
 abychom zemřeli,
 narodili jsme se proto,
 abychom snili.
 To není pravda, ne to není pravda,
 že jsme přišli na zemi žít.
 Brzy se proměníme v zelenou trávu:
 naše srdce omládnou, otevrou své koruny,
 ach, naše tělo je květina a rozkvétá
 a vadne.“
 Toto zanechal řečený Tochiuhuitzin.

Vrhel, František – Kašpar, Oldřich, ed. (1978): *Texty native Iberoameriky I: Předkolumbovské literatury*. Ukázkou přeložil Oldřich Kašpar. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978, s. 149.

Jak už bylo naznačeno, nacházíme v nahuaské lyrice (a to v souladu s celkovým zaměřením poezie vůbec) jen velmi málo milostných básní, a právě ony, jakkoli nečetné, se vyznačují vzácným půvabem:

Na nebi měsíc,
 na tvé tváři ústa.
 Na nebi množství hvězd:
 na tvé tváři jen dvě oči.

Vrhel, František – Kašpar, Oldřich, ed. (1978): *Texty native Iberoameriky I: Předkolumbovské literatury*. Ukázkou přeložil Oldřich Kašpar. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978, s. 143.

Možná smysluplnější než výše uvedené, poněkud schematické hodnocení bude pokus o postžení tematického rejstříku třetího žánru. Nahuaská lyrika tohoto typu představuje dosti jednoduchý komplex. Určujícími a vcelku poněkud monotónními a stále se opakujícími tématy jsou neodvratnost smrti nebo nářky nad pomíjivostí života.

Někde tady je možno hledat kořeny tak častého elegického a rezignovaného tónu takovýchto básní. Jeho nutným protipólem se pak jeví bohohledačství, tak zřetelné u nejvýraznější postavy nahuaského písemnictví Nezahualcóyotla (1402–1472), ale také až epikurejský příděch na straně druhé.

V nahuaské lyrice nacházíme stále obrazy, které se periodicky vracejí a jež jsou takřikajíc všudypřítomné. Setkáváme se s nimi v difrasismech, paralelismech, ve výrazech jako *tlalticpac* (na-zemi) *ipalnemohuani* (ten-skrze-něhož-se-žije), toposu *ubi sunt* aneb „kde jsou ti, kteří před námi pobývali na této zemi“, ve stereotypně kladené otázce po konci života, po opravdovosti poezie, v metaforách kulturních hodnot, přirovnávaných k nefritu, obsidiánu nebo k perům quetzala. Je nesporné, že v tomto ohledu je nahuaská lyrika srovnatelná s evropskými literaturami středověku.

Na jiném místě jsme uvedli, že milostná tématá v aztécké *proze* prakticky nenajdeme. Existuje ovšem jedna výjimka, která – jak už to bývá – potvrzuje pravidlo. A sice ústní slovesnost. Za jednu z nejpůvabnějších ukázek milostných scén právě z této oblasti bývá považován text, který je ve většině souborů aztéckého *folkloru* konvenčně nazýván *Legenda o vulkánech Ixtlaccíhuatl a Popocatepétl*.

Anonym

Legenda o vulkánech Ixtlaccíhuatl a Popocatepétl

Jsou stále s námi, shlížejí na nás od nepaměti a neopouštějí nás. Znají naše starosti i radosti. Žijí s námi tak dlouho a známe je tak důvěrně, že jsme si zvykli je i důvěrně nazývat. Jsou to pro nás *Ixtla a Popo*. Dva vulkány, které vévodí našemu údolí, našemu Ánahuaku. A vyprávějí o nich starci, že Ixtla a Popo byli kdysi lidmi z masa a kostí, stejně jako my. Pojdte a poslechněte si jejich příběh. Příběh o lásce a smrti, o zradě a nenávisti.

Před dávnými a dávnými časy vládl v krajině Ánahuaku mocný a silný vládce. Mnohé národy na západě i na východě, na severu i na jihu ho uznávaly jako svého panovníka. A žilo se jim pod jeho vládou dobře. Rozlehlá pole žlutla kukuřicí a červenala se rajskými jablíčky, na jezezech se vznášely plovoucí zahrady plné květů, jejichž vůně osvěžovala vzduch. Lidé žili v klidu a míru a pokoji, protože nepřítel se nikdy neodvážil vtrhnout do země, jejíž vládce i jeho bojovníci vynikali statečností a neohrožeností. Žádné štěstí však netrvala věčně. Jak léta ubíhala, nejen postříbřila skráně panovníkovy, jako sníh vrcholky mexických velehor, ale ubrala mu i sílu a rozhodnost. Z velkého vládce se stal třesoucí se stařec, a protože neměl syna, nebylo nikoho, kdo by nastoupil na jeho místo. A v té chvíli se náhle na všech stranách objevili nepřátelé. Včerejší spojenci se přes noc změnilí v protivníky a mnohá vojska začala zle dotírat na celou zemi. A tehdy starý panovník vyhlásil, že dá za ženu svou dceru, krásnou Ixtlaccíhuatl, a k tomu i své panství tomu člověku, který zachrání zemi od hrozcí zkázy a záhuby. Mnoho mladých mužů ihned vytrhlo odhodlaně do války. Mezi nimi i urost-

lý a statečný Popocatepétl. Mladá panovnickova dcera a Popocatepétl se měli už dlouho rádi. A tak dívka s napětím očekávala zprávy z bojiště. Zpočátku šlo všechno dobře. Popocatepétl se významenal v mnoha bojích a zajal nebo zahnal na útěk četné nepřátele. Jeho milá se už radovala, že se její miláček vrátí a budou spolu šťastně a spokojeně žít až do smrti. Ale běda! Krásná Ixtlaccíhuatl se nelíbila jenom Popocatepétlovi, ale do jejich hlubokých, tmavých očí se zahleděla celá řada mladíků. A někteří z nich, když viděli, jak nastávající panovnice vyznamenává jejich druha, zlovolně rozšířili falešnou zprávu, že padl v krutém boji s nepřítelem.

Sotva tato novina dorazila do města Tenochtitlánu, Ixtlaccíhuatl klesla k zemi jako podřátá. Když se po chvíli probírala z mdloby, uzavřela se do svých komnat a už nikdy nevyšla ven. Tránila se svým žalem, chřadla a zanedlouho zemřela. A zrovna v ten den, kdy začaly pohřební obřady, ozval se před hradbami města jásot a zpěv. To se vítězný Popocatepétl, který porazil všechny nepřátele, vracel jako hrdina se slávou domů.

Nikdo nedokáže popsat jeho žal, když se dozvěděl o tom, co se stalo. Obyčejná lidská slova na to nestačí.

Nakonec Popocatepétl postavil nedaleko od města obrovskou a vysokou pyramidu a na jejím vrcholku uložil tělo své milované. Pak se sám, s planoucí pochodní v ruce, postavil na vrchol druhé pyramidy, kterou vystavěl poblíž té první, aby navždy osvětloval věčný spánek své milé. Přešla léta, prošla staletí. Sníh už dávno zasypal oba milence, jen ona Popocatepétlova pochodeň plane dodnes. Věčná a neuhasitelná, jako láska mladé vladařské dcery a statečného bojovníka.

Vrhel, František – Kašpar, Oldřich, ed. (1984): *Texty nativní Iberoameriky III: Folklor Mezoameriky*. Ukázkou přeložil Oldřich Kašpar. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 52–53.

Incko-kečuánská literatura

Jedinou předkolumbovskou literaturou, v níž má milostná poezie (v próze stejně jako u Aztéků stojí milostná témata na okraji a opět se víceméně váží

spíše k folkloru) vysoký podíl, je bezesporu literatura incko-kečuánská.

Zjednodušeně lze říci, že incká literatura je

chudší než například literatura aztécká (zahrnuje hlavně mýty a poezii), přesto v ní najdeme vynikající klenot. Jedno ze dvou dochovaných předkolumbovských dramat *Apu Ollantay* – drama o udatnosti, lásce a věrnosti. Svěží incká poezie se od aztécké liší jedním důležitým fenoménem. Nikdy neztratila svou historickou a literární kontinuitu, existuje nepřetržitě od předkolumbovského období až do současnosti, kdy někteří peruánští básníci píší své verše v jazyce kečua.

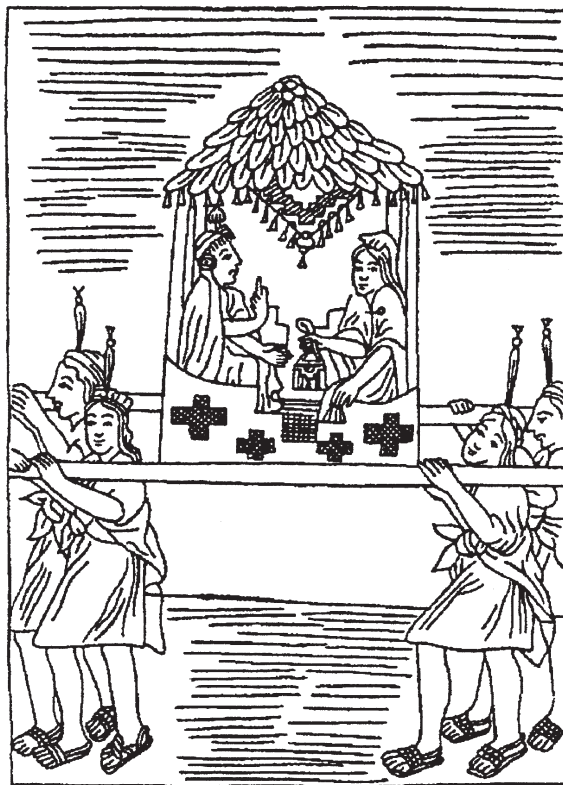
Také incká říše (stejně jako aztécká říše) byla sražena z vrcholu své velikosti evropskou expanzí; splynutím obou proudů se zrodila nová, v mnoha ohledech fascinující a zajímavá kultura.

Literatura v jazyce kečua je jediným z předkolumbovských literárních útvarů staré Ameriky, který se může prezentovat nepřerušenu kontinuitou od samých počátků incké civilizace až k současným dnům. Podstatnou součástí tvořila právě poezie. Její vývoj v jazyce kečua je možno rozdělit do tří základních období. První z nich, které zahrnuje předhispánskou poezii, sahá přibližně do 16. století: jejím jádrem jsou španělskou abecedou zapísané básnické projevy Inků. V uvedeném období existovala řada poetických žánrů – upozornit můžeme alespoň na *haylli*, vztahující se k válečným úspěchům, sklizni či náboženským kultům, nebo *harawi*, básně elegického ražení. Základním rysem incké milostné poezie je podle některých autorů „bukolický“ tón.

Poezie druhého období, koloniálního, nám dává poznat i prvního jménem známého básníka. Je jím Juan Wallparrimachi Mayta (zemřel v roce 1814), který psal sice španělsky, ale přizpůsobil starý incký žánr *harawi*, a stal se tak nejvěhlasnějším pěstitelům jeho moderní podoby – *yaraví*.

I epocha poslední, republikánská, našla výrazné zjevy v poezii kečua. Nejvýznačnějšími osobnostmi jsou Andrés Alencastre Gutierrez (narozen 1909), José María Arguedas (1911–1969), Eustakio R. Aweranka a další. Vrcholný zjev pak představuje Andrés Alencastre Gutierrez (Kilko Waika). Je autorem sbírek *Taki parwa* (*Květy poezie*, 1955) a *Taki ruru* (*Plody poezie*, 1964).

Poezie v jazyce kečua tak nezanikla, jako například její sestra poezie nahuaská, naopak se rozvíjí a kvete dál i v dnešní době, mnohdy tak „astronomicky“ vzdálené od světa našich předků.

39 Anonym, „Peruánský vladař Inka a jeho coya (manželka)“, kolem roku 1600, kresba na papíře v rukopisné kronice Felipe Huamana Pomy de Ayala (1526–1613) *El primer nueva coronica y buen gobierno* (První nová kronika a dobrá vláda), dokončené asi roku 1615, uloženo: Královská knihovna, Kodaň, Dánsko.

Tato kronika, jejímž autorem je indiánský míšenec, je obšáhlým rukopisem o 1179 stranách, který upadl v zapomnění a byl objeven až v roce 1908 v Královské knihovně v Kodani. Tiskem vyšla poprvé v roce 1936. Velké množství půvabných ilustrací dává názornou představu o životě ve staré incké říši – *Tahuantisuyu* (Země čtyř stran).

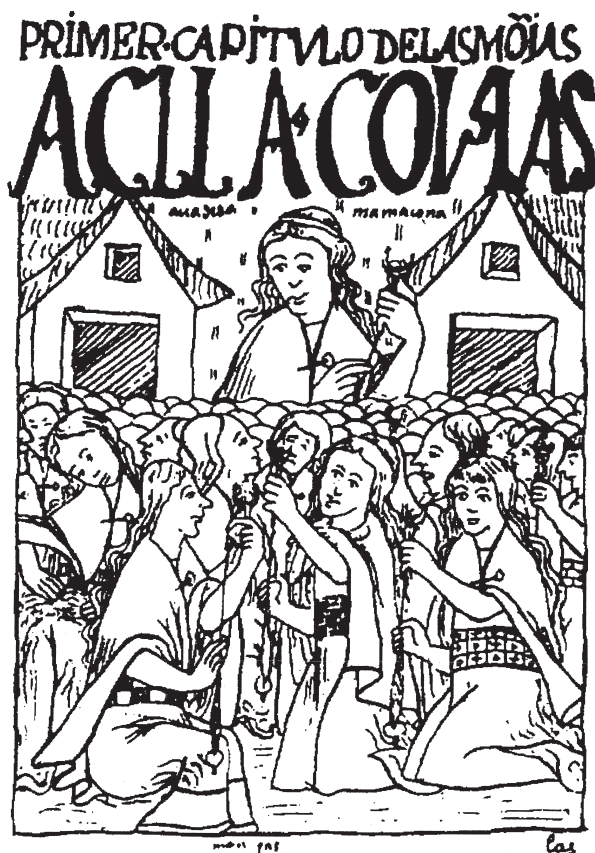
Proud řeky

(18. století)

I.

S písní

S písní
usneš,
o půlnoci
já přijdu.

40 Anonym, „Panny Slunce – Vybrané Panny pod dohledem správdají vlnu“, kolem roku 1600, kresba na papíře v rukopisné kronice Felipe Huamana Pomy de Ayala (1526 až 1613) El primer nueva coronica y buen gobierno (První nová kronika a dobrá vláda), dokončené asi roku 1615, uloženo: Královská knihovna, Kodaň, Dánsko.

Rok co rok navštěvoval vesnice incké veleříše státní úředník-odhadce, zvaný apopanaca, a prohlížel všechna místní děvčata. Jak název Panny Slunce naznačuje, musely být všechny dívky do příchodu apopanaky neposkvrněné. Proto byl výběr prováděn mezi děvčaty přibližně desetiletými. Státní odhadce rozdělil všechny dívky na dvě skupiny. Zvláště krásné a fyzicky dokonalé panny vybral – odtud také jejich kečuánské jméno Aclla cuna – Vybrané Panny. Ty dívky, které nebyly vybrány, zůstaly až do svatby ve svazku otcova ayllu (občiny). Vybrané Panny naopak okamžitě odcházely z vesnice a byly shromažďovány v kláštřích v hlavních městech čtyř provincií incké říše. Tam byly čtyři roky na státní náklady vyučovány domácími pracím – vaření, tkání, předání a podobně. Poté byly znovu hodnoceny. Některé byly dány státním úředníkům a zasloužilým důstojníkům za manželky nebo konkubíny, z ostatních se staly mama cuna (matky – služebnice boha slunce). Tyto incké vestálky přísahaly, že budou žít ve věčné čistotě. Vykonávaly různé svaté práce – například připravovaly jídlo a nápoje pro obětování. Absolutní nedotknutelnost Panen Slunce ovšem neplatila pro vládcu Inku, ztělesnění boha na zemi, který si mezi nimi vybíral své vedlejší ženy.

Měsíční slzy

Krůpěje rosy
třpytící se v květech,
to jsou slzy luny,
jež po nocích pláče.

Rosa

Z tolika slz
vytryskl pramen.
Rosa mé bolesti,
jiným tiší žízeň.

II.

Vzpomeň si

Vzpomeň si, holubičko,
že bývali jsme spolu,
nezapomeň, holubičko,
že žili jsme spojeni láskou.

Teď jsem zůstal sám,
trpím,
křídla mám svázaná
a nemohu létat.
Přátelé moji!
Ke mně spěchejte,
pojďte a rozvažte
má pouta.

Pláč

Když jsem tě ztratil,
má jasná holubičko,
moje zraněné srdce
tě dlouho hledalo.
Možná, našeptávalo mi,
ji ještě někde potkáš.
Možná, že zahlédneš
alespoň lesk jejích očí.

Musel jsem opustit
svou matku i dům,
odešel jsem a hledám tě.
Možná, šeptalo mé srdce,
najdeš její hnízdečko
a ona se vrátí.

Proud řeky

Široká řeko,
nech mne jít!
Pusť mne
za mou holubicí,
chtějí ji zabít.
Pistolí ze zlata,
skleněnou koulí.

Wetat wetata
kouzelná weta
wetata.

Má holubička ulétla

Má holubička ulétla,
bez lítosti
nad mým utrpením.
Mé oči už nemají
ke komu vzhlížet.

Kdo znovu vytrhne
z mého nitra
tu skvoucí nit,
kterou mi ukradl
oheň ukrytý v tvých očích.

Dnes v noci jsem měl sen

Dnes v noci jsem měl sen,
ó ano, ó ano,
moje holubičko.
Zdálo se mi,
že spím v tvé postýlce,
moje holubičko.

Už nikdy si neodpočinu,
ach ne, ach ne,
má holubičko.
Ani na loži, ani ve snu,
má holubičko.

Ach, kéž bys byla ...

Krásná ženo s měsíční tváří,
jsi-li svobodná,
pojď se mnou.
Jsi-li vdaná,

běž dál svou cestou.
Jsi-li vdova ...
Ach, kéž bys byla ...

Loučení

Dnes musím odejít.
Ne, nepůjdu,
až zítra se na cestu vypravím.
Když mě ráno uvidíš odcházet,
na píšťalku z muší kosti
budu vyhrávat.
A místo praporu
pavoučí pozvednu síť
a jako bubínek
mravenčí vejce budu mít.

A na hlavu,
na hlavu si posadím
hnízdo kolibříka.

III.

V motýlka jsem se proměnil

V motýlka jsem se proměnil
a vlétl do tvých dveří
a tiše se usadil na tvůj stín.
Snad jsi mne nepoznala,
mé křídlo jsi pošlapala
a patou rozdrtila mou hrud.

Jak jen teď zpátky poletím?
Bez křídla
a s tělem zraněným?
Na věky na tvém stínu ulpěl jsem
a jen slzy v očích mi zůstaly
a v srdci bol.

Já v horách suchou trávu nasekal

Já v horách suchou trávu
nasekal.
A oheň na vrcholku skály
rozdělal.
Ach jaký oheň,
jaké plameny!

Pohled má milá,
ještě se vzpíná,
ještě plane.
Pojď má milá,
zaplač nad ním,
čistými slzami ho uhas!

A on se v popel promění.

Zlý sen

Dívka spí
na podušce svých vlasů.
Pláče,
krvavé slzy roní.
Ach, jaká bolest ji ve snu
pronásleduje.
Kdo jí ublížil?
Kdo poranil její srdce?

Zahvízdej, zavolej, zazpívej,
papoušku!
Ať se probudí.
Zahvízdej, zavolej, zazpívej,
papoušku!
Ať se probudí.

Nářek zamilovaného

Ze všech květin,
které jsem kdy držel v dlaních,
jsem si vybral tebe.
Nevím proč,
ale jen pro tebe
jsem vystavěl hnízdečko
ve svém srdci.

Kondore, ty, který létáš
snad všudy,
pověz mi, odkud přicházíš?
Možná, žes na své cestě
potkal i mou milovanou.

Děšť slz z mých očí
nepřestane prýštit,
dokud ji znovu nespátřím.

41 Anonym, „Věšení za vlasy“, kolem roku 1600, kresba na papíře v rukopisné kronice Felipe Huamana Pomy de Ayala (1526 až 1613) *El primer nueva coronica y buen gobierno* (*První nová kronika a dobrá vláda*), dokončené asi roku 1615, uloženo: Královská knihovna, Kodaň, Dánsko.

Věšení žen za vlasy bylo v incké říši trestem za „předmanželský“ styk zejména Panen Slunce, zatímco prosté ženy měly v sexuální oblasti poměrnou volnost. Kresba zachycuje provinilou Pannu Slunce (která měla zůstat neposkvrněná až do doby, než byla přidělena Inkovi nebo některému z jeho oddaných úředníků či vojáků) a jejího milence (vlevo), který se stal „svatokrádežníkem“.

Nářek princezny

Unesli mi mého miláčka,
chtějí, abych byla smutná,
v slzách.
Nešťastný ptáčku,
kam míří tvůj let?
V chuchvalcích oblaků
se mi ztrácíš.
Neplač,
nezoufej si příliš
v těch pustinách,
za zpěvu smutné romance
o své samotě.

Daleko do dálky
odnášís obraz své tváře
a já trpím ozvěnou
tvého smíchu.

Ještěrka

Ach, ještěrko, ještěřičko,
ještěrko, ještěrko žlutá.
S jakým přáním přicházíš,
proč se kolem mne točíš?

Ach ještěrko,
jsi-li svobodná,
běhej a tancuj, ještěrko,
skákej a toč se, ještěrko,
ach ještěřičko, ještěrko.

Jsi-li sama, samotinká,
směj se a zpívej, ještěrko,
něžně mě laskej,
miluj mě velkou láskou,
ještěrko.

Pokrytecká

Říkáš, že jsi cudná,
tvrdíš, že jsi dobrá,
a lidé ti to věří.
Počkej, až zapadne slunce
a přijde noc.

Řeknu ti, jaká jsi.

Arias-Larreta, Abraham (1968): *Literaturas Aborígenas de América: Azteca. Incaica. Maya-Quiché*. Ukázky přeložil Oldřich Kašpar. Buenos Aires: Editorial Indoamérica, 1968, s. 347–ad.

Antonio Valdéz z Cuzka

(18. století)

Apu Ollantay

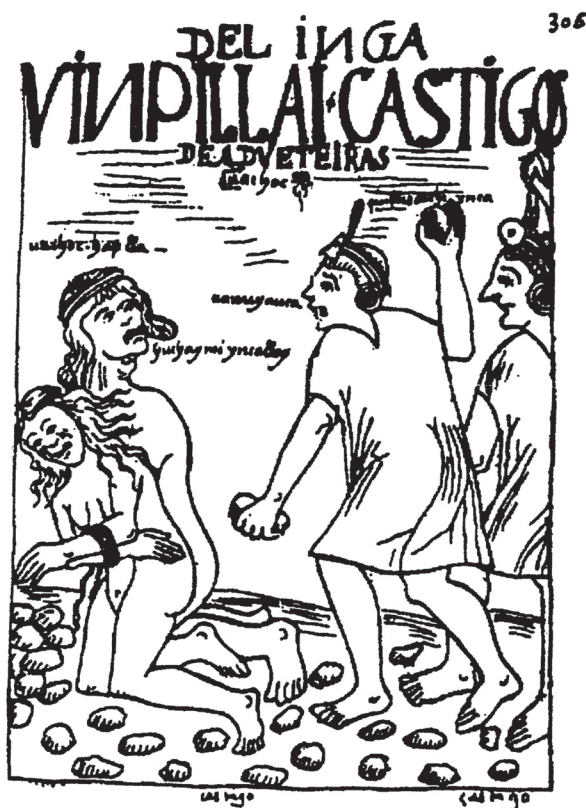
(*Apu Ollantay*, kolem roku 1770; drama, jehož námět se opírá o předhispánskou tradici)

S významem a dosahem poezie je snad srovnatelné drama *Apu Ollantay*, perla incké literatury. Jak text, tak autor představují problém. Často se tvrdí, že drama sepsal na podkladě starší tradice

mestic Antonio Valdéz z Cuzka někdy kolem roku 1770 (existují však minimálně ještě dva dochované rukopisy, oba anonymní). Jisté je jen to, že tento námět se opírá o starou tradici předhispánského původu: děj je totiž položen do 14. století.

I když drama *Apu Ollantay* vykazuje s největší pravděpodobností vliv dobové evropské manýry, zejména v postavě Ollantayova služebníka Piqui-Chaquiho, připomínajícího graciosa, jsou předkolumbovské kořeny nesporné a odkazují k jiným dramatickým projevům incké kultury. Na prvním místě je třeba uvést takzvanou *aranway*, humoristickou skladbu ve stylu naší zvířecí bajky, v níž však nenacházíme morální ponaučení. Důležité je, že *aranway* byla určena k deklamaci na divadle (*aranwa*). Příkladem původního *aranwaye* může být *Utha pauqar* (z oblasti bolivijské Cochabamby), příběh dvou bratrů zamilovaných do jedné dívky. *Aranway* bývá často směřována s dramatickým útvarem nazývaným *wanka*, což byla původně elegická poema s tragickým prvkem, určená podobně jako *aranway* k deklamaci na divadle. Zpravidla se jedná o historické drama věnované význačným postavám minulosti (vyloučena není ani milostná zápletky). Za těchto okolností někteří autoři soudí, že *Apu Ollantay* je možno chápat jako *wanku*, která vznikla a hrála se ještě před příchodem Španělů, a že je to jediná dochovaná předkolumbovská *wanka*, byť, jak už bylo naznačeno, poznamenána pozdějšími evropskými vlivy.

Základní děj je následující: Ollantay, jeden z vojevůdců Inky Pachacuteka a guvernér provincie Antisuyu, krátce předtím, než podnikne nové válečné tažení, požádá o ruku Inkovy dcery princezny Cusi Coyllur (Jitřenka). Panovník (Inka) odmítne jeho prosbu, neboť Ollantay není – podle inckých měřítek – dostatečně urozený. Zklamáný vojevůdce se uchyluje do hor, do pevnosti Ollantaytampu. Princezna, která se už předtím stala jeho milenkou, je uvězněna a za Ollantayem se z Inkova příkazu vydávají jeho válečníci v čele s nejvyšším vojevůdcem Rumiňavim (Kamené oko). Tomu se podaří vzbouřence porazit (ač při prvním pokusu byl neúspěšný) a odvádí Ollantaye jako zajatce do Cuzka. Krátce předtím však Inka umírá a na trůn nastupuje jeho syn Yupanqui, který vezme milence na milost, Ollantaye ustanoví svým zástupcem – regentem říše, a dovoluje oběma zamilovaným začít šťastný život.

42 Anonym, „Kamenování“, kolem roku 1600, kresba na papíře v rukopisné kronice Felipe Huamana Pomy de Ayala (1526–1613) *El primer nueva coronica y buen gobierno* (První nová kronika a dobrá vláda), dokončené asi roku 1615, uloženo: Královská knihovna, Kodaň, Dánsko.

Kamenování žen bylo v incké říši trestem za cizoložství, to znamená v případě, že se „spustila“ vdaná žena.

Apu Ollantay

Výstup VII.

(Horský svah nedaleko od Cuzka, ozbrojený Ollantay.)

Ollantay (monolog):

„Ach Ollantayi, ach nešťastný vládce celého kraje, neohrožený a věrný voják. Byl jsi nesmírně ponížen. Coyllur, holubičko zlatá. Navždy jsme se rozloučili, všechna bolest se do srdce vli-la. Kde jsi, hvězdo jasná?

Cuzco, skvoucí město, nyní jsi Ollantayovým nepřítelem. Vidíš? Meč pozvedám, rozetnu tě, dostanu tvé srdce a předhodím je horským or-lům. Zkázou přinesu tyranovi, pomstím se za svoje ponížení. Nejlepší vojska Anti vtrhnou nezadr-žitelně do Sacsahuamánu. Jasného Slunce hlav-ní město, město slávy a bohatství poznáš, jak se na loži krvavém incké štěstí zacloní. Cuzco, dým

z tvých spálenišť zahalí modré nebe. Do velkého utrpení upadne Inka. Už nebude říkat:

„S tebou se nechci rodem rovnat, Coyllur má být královnou a ne otrokyní.“

Už nikdy nebudu očekávat milost vkleče. V nových a velkých bitvách si slávu a trůn vybo-juji.“

(Objevuje se Piqui-Chaqui.)

Ollantay:

Piqui-Chaqui, neztrácej čas, běž a vyříd' Cusi Coyllur, aby mne dnes v noci čekala.

Piqui-Chaqui:

Byl jsem tam, byl jsem v paláci, živé duše tam není a pevně zavřená vrata. Možná, že se při-hodilo nějaké neštěstí. Nebylo však nikoho, kdo by mi o tom něco mohl říci, dokonce ani hlídky jsem nepotkal.

Ollantay:

A co služky?

Piqui-Chaqui:

Dokonce i myši opouštějí dům, kde už nejsou ani drobtý a na střeše místo koček jen sovy zpívají své písně.

Ollantay:

Je možné, že Inka dceru ukryl.

Piqui-Chaqui:

Ano a její osud je neveselý a matka zmizela také.

Ollantay:

A mne ve městě hledají?

Piqui-Chaqui:

U tvého domu se včera objevilo sto vojáků a hro-zili, že tě najdou, byť bys byl kdekoliv.

Ollantay:

S tou tlupou darebáků jsem ochoten se utkat sám.

Piqui-Chaqui:

S tím nápadem se rozluč. Se zbraní v ruce se ob-jevil i horský vůdce Urco Waranca a také tě hle-dal.

Ollantay:

Horala poslal Inka! Inka rozdmýchává můj hněv!

Piqui-Chaqui:

Proč Inka, když se na tebe ptal horal?

Ollantay:

Musíme odejít do hor!

Piqui-Chaqui:

A co tvoje hvězda, tu opustíme?

Ollantay:

Zatím nemůžeme nic jiného dělat. Hle poslouchej!

(Za scénou se ozývá melodie, neznámý hlas zpívá lyrickou píseň.)

... Sunquoyapa ňustan,
v tomto údolí jsem tě ztratil,
urpi urpilay.

Kdosi zahlédl odlesk
tvé záře.

A já se pořád ptám.

Hvězda se jmenuje,
šťastná hvězda
Cusi-Coyllur.

Z tvých očí tryská
křehká záře,
jako kvítky na sněhu
skví se tvé nožky.
Když se usměješ,
hned nad zemí svítá
Cusi-Coyllur.

Láskou jsem se celý rozechvěl
pod dotekem tvých urpis.

Sunquoyapa ňustan,
v tomto údolí jsem tě ztratil,
urpi urpilay.

Ollantay:

Ach, Cusi-Coyllur, jak může zpěvák zpívat yarawi, když tě nezná! Musím opustit Cuzco a ukrýt smutek. Přinesl jsem ti záhubu a sám čekám na smrt.

Piqui-Chaqui:

Co to? Nebe se zatáhlo, je vidět, že hvězdu stihla smrt!

Ollantay:

Opustím Inku, jen bolest mi dokázalo dát Cuzco. Na tyrana se vyzbrojí celý můj kraj, až se dozví proč.

Piqui-Chaqui:

Národ tě miluje, ty máš také všechny rád, všechny zahrnuješ svou přízní. Jen na mne stále, rok za rokem zapomínáš.

Ollantay:

A proč mne máš rád?

Piqui-Chaqui:

Jakto, proč? Aby Piqui-Chaqui ve vznešeném oděvu kráčel po cestách a naháněl strach těm, které potká.

Ollantay:

Rozhněvej se. Tebe se okamžitě všichni začnou bát.

Piqui-Chaqui:

Ne, moje oči a moje ústa přinášejí od dětství jen radost, není v nich zármutek ani zlo, mám rád jen úsměvy. Slyšíš ty hlasy?

Ollantay:

Hledají mne. Pojďme!

(*Odcházejí.*)

Vrhel, František – Kašpar, Oldřich, ed. (1978): *Texty native Iberoameriky I: Předkolumbovské literatury*. Ukázkou přeložil Oldřich Kašpar. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978, s. 197–201.

Anonym

Cuniraya a Cawillaka

(mýtus z období incké říše, kolem roku 1400)

Následující ukáзка představuje *klasický mýtus* s jistým *milostným nábojem* a s tematikou, kterou snadno najdeme nezřídka zastoupenou i v mytologických systémech Starého světa.

Cuniraya a Cawillaka

V dávných dobách žil na světě bůh jménem Cuniraya. Dnes už nevíme, zda žil před bohem Pariaqaqa, nebo po něm. Spíše se zdá, že bychom ho mohli spojovat s osobou Wirakochoy, protože se k němu lidé, když ho vzývali, často obraceli těmito slovy:

„Cunirayo Wirakocho, průvodce člověka, vládce světa. Tobě patří vše, tvá jsou pole, tvoji jsou i lidé.“

Když museli naši předkové vykonat nějakou zvláště nesnadnou práci, rozhazovali po zemi obětní koku a obraceli se k bohu takto:

„Cunirayo Wirakocho, dej ať si vzpomenu na tuto práci, ať o ní přemýšlím.“

Ať je tomu jakkoli, protože Wirakocho neznali, byl to Cuniraya, k němuž se naši předkové ob-

raceli a jehož uctívali. Zpočátku chodil Cuniraya po světě jako chudák. Jeho tunika a plášť byly samá záplata a lidé, kteří ho neznali, v něm viděli jen všivého žebráka a opovrhovali jím. Ale byl to vskutku on, kdo byl ochráncem všech těchto zemí a vesnic. K bohaté úrodě stačilo jedno jeho slovo a květem pupuny stavěl a otevíral vodní kanály. A tak nějaký čas prováděl takové velmi užitečné práce a jeho moudrost převyšovala schopnosti bohů jiných národů.

Ve stejné době žila v oblasti Anciqucha bohyně zvaná Cawillaka. Ačkoliv byla velmi krásná, bylo jí souzeno zůstat věčně pannou. Jestliže se pokusil nějaký zamilovaný bůh k ní přiblížit, byl vždycky odmítnut. Bohyně žila velmi dlouho sama a nedovolila žádnému muži, aby se k ní vůbec přiblížil. Obvykle trávila den tím, že seděla ve stínu lukumy a tkala.

Cuniraya, který se do ní zamiloval, využil všeho svého umu, proměnil se v ptáka a jednoho dne přiletěl a posadil se na větev lukumy, pod kterou seděla Cawillaka. Vzal zralý plod a vložil do něho své semě a pak ho shodil tak, aby dopadl nedaleko od bohyně. Ta neodolala barvě a vůni ovoce a snědla ho. Tak jen tímto způsobem, ač se jí žádný muž nedotkl, panna otěhotněla.

Tak, jak se to stává všem ženám, které se dostanou do jiného stavu, Cawillaka po devíti měsících porodila. Skoro rok dítě kojila a neustále si kladla otázku, s kým ho mohla počít.

Přešel rok, a když se dítě začalo batolit po čtyřech, svolala Cawillaka jednoho dne všechny bohy oné země, protože se domnívala, že jenom tak by mohla poznat otce svého syna. Bohové se seběhli k jejímu paláci, ozdobeni svými nejkrásnějšími šperky, neboť každý z nich snil o tom, že si Cawillaka vybere právě jeho. Jakmile se usadili, bohyně je vyzvala:

„Poslouchejte mne, vznešení samečkové, chci, abyste poznali toto dítě. Který z vás jen mne mohl mít? Ty?, ty?, nebo snad ty?“

Tak se obracela od jednoho k druhému, ale na všech rtech zněla záporná odpověď.

Cuniraya přišel mezi posledními. Když ho Cawillaka spatřila v rozedraných hadrech, úplně ho přehlédla. Pomyslela si:

„Cožpak ten žebrák by mohl být otcem mého syna?“

Protože se nikdo k otcovství dítěte nepřihlá-

43 Anonym, „Slavnosti Antisuyú“, kolem roku 1600, kresba na papíře v rukopisné kronice Felipe Huamana Pomy de Ayala (1526 až 1613) *El primer nueva coronica y buen gobierno* (První nová kronika a dobrá vláda), dokončené asi roku 1615, uloženo: Královská knihovna, Kodaň, Dánsko.

Antisuyové byli obyvateli oblasti Montaňa, nacházející se východně od hlavního města incké říše – Cuzka.

sil, rozhodla se bohyně, že ono samo označí toho, kdo je přivedl na svět. A proto přikázala:

„Nuže synku, běž a sám najdi svého otce.“

Pak se obrátila k bohům a prohlásila:

„Ten, komu se dítě vyšplhá na kolena, to je jeho otec.“

Chlapec však míjel jednoho boha po druhém, až se dostal ke Cunirayovi a tomu se radostně vrhl k nohám. Cawillaka pohoršeně vykřikla:

„Cožpak jsem přivedla na svět dítě s takovým ubohým žebrákem?“

Sebrala chlapce do náruče a prchala k moři. K úžasu všech ostatních bohů se Cuniraya náhle zjevil ve zlatoskvoucím obleku a zvolal:

„Bude mne mít ráda!“

Vrhl se za bohyni a volal ze všech sil:

„Sestro Cawillako, obrať se! Pohled, vypadám, jak se sluší a patří.“

Po těchto slovech se zastavil a celou zemi zalila záře, ale Cawillaka se neobrátila a prchala dál.

„Musím zmizet, stala jsem se matkou skrze muže tak strašného a opovrženého,“ šeptala si.

Doběhla na mořské pobřeží, až ke svatyni Pachacamy a vrhla se do vln i s dítětem. Oba se proměnili ve skály a ještě dnes jsou vidět na pobřeží dva žulové kameny, které ční z vody.

Ale bůh, hnán nadějí, že se uprchlice obrátí a spatří ho, ji pronásledoval a hlasitě na ni volal, nemohl ji však dostihnout. Jak běžel, potkal kondora.

„Bratře, kde jsi se setkal s mou ženou?“ ptal se hned.

„Nedaleko odtud, za chvíli ji dohoníš,“ odpověděl mu kondor.

Bůh na něho radostně zvolal:

„Budeš žít mnohem déle než ostatní živí tvorové. Živit se budeš masem huanaky a vikuni. Ten, kdo tě zabije, zemře také.“ Sotva to dořekl, už zase běžel dál. Za chvíli narazil na tchoře.

„Bratře, kde se nachází má žena?“

„Velmi daleko, nikdy ji nedoženeš!“ zněla odpověď.

„Za tuto odpověď už nikdy nebudeš chodit ve dne, ale pouze v noci, opovrhován člověkem budeš vydechovat morový zápach,“ rozzlobil se Cuniraya.

Pak se potkal s pumou a položil jí stejnou otázku, zvíře odpovědělo:

„Je velmi blízko, doženeš ji.“

„Tebe budou velmi ctít. Budeš trhat lamy ztracených lidí. Jestliže tě lidé zabijí, obléknou si tvoji kůži k tanci na velké svátky. Po léta tě takto budou vytahovat a tak, s velkými oběťmi lam, se budeš zúčastňovat slavností.“

Lišce, která mu dala nepříznivou odpověď, Cuniraya řekl:

„Budeš žít nenáviděná lidmi, a když tě zabijí, tvoji mrtvolu s opovržením daleko odhodí.“

Luňákovi, který mu tvrdil, že bohyně je ještě dost blízko na to, aby ji mohl dostihnout, pro-rokoval:

„Budeš šťastný, tvoji oblíbenou potravou bude kolibřík, ale budeš se živit i ostatními ptáky. Člověk, který tě zabije, bude muset obětovat lamu. Ti, kteří tančí na slavnostech, si tvým peřím budou zdobit hlavu.“

Když potkal hejno papoušků, z nichž jeden mu na jeho otázku odpověděl, že je bohyně příliš daleko a že už ji nenajde, rozhněval se a zvolal:

„Budete létat s velkým hlukem, nebude těžké vás překvapit a zabít při hledání potravy. Budete ubozí, hladoví a lidé vás budou nenávidět.“

A utíkal dál. Všem, kteří mu dali dobré zprávy, předpovídal to nejpříznivější a proklínal ty ostatní.

Přiběhl až do Pachacamy, kde bůh, jenž se také tak nazýval, měl dvě dcery, které hlídal obrovský had.

Několik okamžiků před jeho příchodem matka obou dívek Urpiwachay navštívila Cawillaku na dně moře.

Cuniraya uspal starší dívku, aby se sám mohl vyspat s tou mladší, ale dívčina se proměnila v holubici a uletěla.

V těch dobách ještě nebyly v moři ryby, jenom Urpiwachay jich chovala několik ve svém jezírku. Cuniraya, rozhořčený tím, že Urpiwachay navštívila nehodnou Cawillaku, vyhodil její ryby z jezírka do moře. A od toho okamžiku se ryby v moři rozmnožily. Cuniraya pak odešel z pobřeží, ale Urpiwachay, která se dozvěděla, že se bůh pokusil spát s její dcerou, se vrhla za ním a chtěla ho svrhnout ze skály do moře. Ale Cuniraya si dobře uvědomoval, že mu hrozí nebezpečí, a tak z té země odešel a uchýlil se do údolí Warachiri.

Kašpar, Oldřich, ed. (1982): *Texty nativní Iberoameriky II: Slovesnost Indiánů Jižní Ameriky*. Ukázkou přeložil Oldřich Kašpar. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982, s. 44–47.

Literatura

(citovaná, použitá, doporučená)

- Alva, Walter – Donnan, Christopher B. (1993): *Royal Tombs of Sipán*. Los Angeles.
- Anton, Ferdinand (1973): *Die Frau im alten Amerika*. Leipzig: Edition Leipzig.
- Arias-Larreta, Abraham (1968; první vydání 1951): *Literaturas Aborígenas de América: Azteca. Incaica. Maya-Quiché*. Buenos Aires: Editorial Indoamérica.
- Bailey, Flora L. (1950): *Some Sex Beliefs and Practices in a Navaho Community*. Cambridge (Massachusetts): The Museum.
- Balderston, Daniel – Guy, Donna Jay, ed. (1997): *Sex and Sexuality in Latin America*. New York: New York University Press.
- Baudot, Georges (1976): *Les Lettres Précolombiennes*. Toulouse: Editions Edouard Privat.
- Bishop, Clifford – Osthelder, Xenia, ed. (2001): *Sexualia: From Prehistory to Cyberspace*. Köln am Rhein: Köne-mann Verlagsgesellschaft mbH.
- Bishop, Clifford – Vitebsky, Piers (2001): Sexual Crucibles. In: Bishop, Clifford – Osthelder, Xenia, ed., *Sexualia: From Prehistory to Cyberspace*. Köln am Rhein: Köne-mann Verlagsgesellschaft mbH, s. 489–525.
- Benson, Elizabeth P. (1972): *The Mochica: A Culture of Peru*. New York – London.
- Bloch, Maurice – Parry, Jonathan, ed. (1988): *Death and the Regeneration of Life*. Cambridge.
- Bock, Edward K. de (1988): *Mensenoffers voor cosmische orde: Structure en betekenis in Moche Iconographie, Peru 100 v. Chr.–650 n. Chr.* Leiden.
- Bock, Edward K. de (1988): *Moche; Gods, Warriors and Priests: Peru 0–650 A. D.* Leiden.
- Burland, Cottie A. (1975): *Amerika před Kolumbem*. Praha: Mladá fronta.
- Bushnell, Geoffrey Hext Sutherland (1970): *Umění staré Ameriky*. Praha: Odeon.
- Cobo, Bernabé (1979): *History of the Inca Empire*. Austin: University of Texas Press.
- Coe, Michael D. (1994): *Mexico: From the Olmecs to the Aztecs*. London: Thames and Hudson.
- Denegri, Marco Aurelio (1977): La prostitución en el antiguo Perú. *Equis*, 1977, s. 85–86. Lima.
- Denegri, Marco Aurelio (1978): La prostitución en el antiguo Perú. *Equis*, 1978, s. 87. Lima.
- Donnan, Christopher B. – Mackey, Carol (1978): *Ancient Burial Patterns of the Moche Valley, Peru*. Austin – London.
- Fagan, Brian M. (1991): *Kingdoms of Gold, Kingdoms of Jade: The Americas before Columbus*. London.
- Feest, Christian F. – Kann, Peter, ed. (1992): *Das Altertum der Neuen Welt: Voreuropäische Kulturen Amerikas*. Wien.
- Gebhard, Paul H. (1970): Sexual Motifs in Prehistoric Peruvian Ceramics. In: Bowie, Theodore – Christenson, Cornelia V., ed., *Studies in Erotic Art*. New York – London: Basic Books, s. 109–169.
- Gregor, Thomas (1985): *Anxious Pleasures: The Sexual Lives of an Amazonian People*. Chicago – London: University of Chicago Press.
- Hagen, Victor Wolfgang von (1963): *Říše Inků*. Praha: Orbis.
- Hemming, John (1977): *Dobyetí říše Inků*. Praha: Odeon.
- Kann, Peter – van Bussel, Gerard W. (1996): *Erotische Kunst des alten Peru: Sinnlich-über-sinnlich*. Wien: Museum für Völkerkunde.
- Kašpar, Oldřich (2002): Předkolumbovská Amerika z antropologické perspektivy (Karibská oblast, Mezoamerika, Andský areál). In: Malina, Jaroslav, ed., *Panorama biologické a sociokulturní antropologie: Modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných“ oborů*, 8. svazek. Edice Scientia Nadace Universitas Masarykiana. Brno: Masarykova univerzita v Brně – Nakladatelství a vydavatelství NAUMA.
- Kašpar, Oldřich, ed. (1982): *Texty nativní Iberoameriky II: Slovesnost Indiánů Jižní Ameriky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Kašpar, Oldřich, ed. (1996): *Neuvadnou mé květy, neumlknou mé písně: Výbor z aztécké, kečuánské a mexické poezie*. Vybral, přeložil a uspořádal Oldřich Kašpar. Liberec: Dauphin.
- Kašpar, Oldřich – Mánková, Eva (1999): *Dějiny Mexika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Kašpar, Oldřich – Vrhel, František (1985): *Etnografie mimo-evropských civilizací: Amerika. I. Jižní Amerika*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Kašpar, Oldřich – Vrhel, František (1986): *Etnografie mimo-evropských civilizací: Amerika. II. Mesoamerika*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Kašpar, Oldřich – Vrhel, František (1992): *Knihy zpěvů z Dzitbalché*. Světová literatura, 6, 1992, s. 139–145.
- Katz, Friedrich (1989): *Staré americké civilizace*. Praha: Odeon.
- Kauffmann-Doig, Federico (1976): *Manual de Arqueología Peruana*. Lima.
- Kauffmann-Doig, Federico (1979): *Sexual Behavior in Ancient Peru*. Lima.
- Kauffmann-Doig, Federico (1981): *Sexual Verhalten im Alten Peru*. Lima.
- Klápšťová, Kateřina – Krátký, Čestmír J. (2001): *Encyklopedie bohů a mýtů předkolumbovské Ameriky: Mexiko a Střední Amerika*. Praha: Nakladatelství Libri.
- Kováč, Milan (2002), Slnko jaguára: Náboženský svět Olmekov, Mayov a Aztékov. Bratislava: Chronos.
- Kronhausen, Phyllis – Kronhausen, Eberhard (1978): *The Complete Book of Erotic Art. Erotic Art. Volumes 1 and 2. A Survey of Erotic Fact and Fancy in the Fine Arts*. New York: Bell Publishing Company.
- Kutscher, Gerdt (1983): *Nordperuanische Gefäßmalereien des Moche-Stils*. München.

- Larco Hoyle, Rafael (1965): *Checan: Studie über die erotischen Darstellungen in der peruanischen Kunst*. München – Genf – Paris.
- Lo Duca, Giuseppe Maria (1966): *Erotique de l'art*. Paris: La Jeune Parque.
- Lo Duca, Giuseppe Maria (1969): *Histoire de l'érotisme*. Paris: La Jeune Parque.
- Morley, Sylvanus G. (1977): *Mayové*. Praha: Orbis.
- Moseley, Michael E. (1992): *The Incas and Their Ancestors: The Archaeology of Peru*. London.
- Neumann, Stanislav Kostka (1925–1926): *Dějiny lásky. Populární obrazy z dějin snubnosti, manželství a prostitute od pravěku až po dobu nejnovější. Podle výsledků bádání moderního a z vědeckých děl nejspolehlivějších sest. a zprac. Hynek Záruba a Jiří Votoček*. 5 svazků – Díl 1. (Láska primitivní), 1925, 359 s., 17 obr. Díl 2. (Láska antická), 1925, 395 s., 18 obr. Díl 3. (Láska středověká), 1925, 509 s., 22 obr. Díl 4. (Láska východní), 1925, 491 s., 22 obr. Díl 5. (Láska novodobá), 1926, 602 s., 26 obr. Praha: Šotek.
- Neumann, Stanislav Kostka (1931–1932): *Dějiny ženy: Populární sociologické, etnologické a kulturně-historické kapitoly*. 4 svazky – Díl 1. (Žena přírodní), 1931, 542 s., 210 obr. Díl 2. (Žena starověká), 1932, 452 s., 172 obr. Díl 3. (Žena středověká a renesanční), 1932, 349 s., 140 obr. Díl 4. (Žena novodobá a moderní), 1932, 512 s., 196 obr. Praha: Melantrich.
- Neumann, Stanislav Kostka (1999): *Dějiny ženy: Populárně sociologické, etnologické a kulturně historické kapitoly*. (Reedice s doplňkem dr. Evženie Kloučkové.) Praha: Otakar II., Euromedia group k. s., Knižní Klub Praha.
- Nezahualcōyotl, Acolmiztli (1996): *Rozezní svůj atabal: Poezie starého Mexika*. Předmluva a doslov Oldřich Kašpar. Praha: Votobia.
- Novák, Ladislav (1978): *Zrození duhy: Parafráze indiánské poesie*. Praha: Odeon.
- Poesía, música y danza Inca* (1943). Buenos Aires: Editorial Indoamérica, 1943.
- Poesía y prosa Quechua* (1972). Prólogo, selección y notas Mario Razetto. La Habana: Casa de las Américas.
- Polišenský, Josef a kolektiv (1979): *Dějiny Latinské Ameriky*. Praha: Svoboda.
- Robicsek, Francis – Hales, Donald (1981): *The Maya Book of the Dead: The Ceramic Codex*. Charlottesville.
- Stone, Andrea J. (1995): *Images from the Underworld: Naj Tunich and the Tradition of Maya Cave Painting*. Austin.
- Stone-Miller, Rebecca (1965): *Art of the Andes: From Chavín to Inca*. London.
- Thompson, John Eric Sidney (1971): *Sláva a pád starých Mayů*. Praha: Mladá fronta.
- Townsend, Richard F., ed. (1992): *The Ancient Americas: Art from Sacred Landscapes*. Chicago – München.
- Urteaga-Ballón, Oscar (1968): *Interpretación de la sexualidad en la cerámica del antiguo Perú*. Lima: Museo de Paleo-Patología.
- Vaillant, Georges (1974): *Aztékové: Původ, vzestup a pád národa Aztéků*. Praha: Orbis.
- Vergara Montero, Enrique (1990): La Conception de la Sexualité au Pérou Ancien. In: *Inca-Peru – 3 000 ans d'Histoire*. Gent.
- Villavivencio, Victor Lucio (1942): *La Vida sexual del Indígena Peruano*. Lima: Club del Libro Peruano.
- Vrhel, František – Kašpar, Oldřich, ed. (1978): *Texty nativní Iberoameriky I: Předkolumbovské literatury*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Vrhel, František – Kašpar, Oldřich, ed. (1984): *Texty nativní Iberoameriky III: Folklor Mezoameriky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Wiley, Gordon R. (1971): *An Introduction to American Archaeology*. Vol. 1. North and Middle America; Vol. 2. South America. Englewood Cliffs (New Jersey): Prentice Hall.
- Williams, Walter L. (1992): *The Spirit and the Flesh: Sexual Diversity in American Indian Culture*. Boston: Beacon Press.